

МЕЖДУНАРОДНИ СТАНДАРТИ ЗА ТРЕТИРАНЕ НА ЛИШЕНИТЕ ОТ СВОБОДА:

НАРЪЧНИК ЗА СЛУЖИТЕЛИ В ПЕНИТЕНЦИАРНИТЕ УЧРЕЖДЕНИЯ

Използвани съкращения:

АКА	Американска корекционна асоциация
БХК	Български хелзинкски комитет
ЕКПЧ	Европейска конвенция за защита на правата на човека и основните свободи
ЕСПЧ	Европейски съд по правата на човека
КПИ	Европейски комитет против изтезанията и нечовешкото или унижително отнасяне или наказание
ООН	Организация на обединените нации
ОССЕ	Организация за сигурност и сътрудничество в Европа
СПИН	Синдром на придобита имунна недостатъчност
ХРУ	Хюман райтс уоч (Американска неправителствена организация за защита на правата на човека по света)
НIV	Вирус на имунната недостатъчност при човека

Предговор

Един от основните принципи на Европейските правила за затворите е: "Тези правила трябва да бъдат на разположение на затворническата администрация на съответния национален език."¹ С това Съветът на Европа иска да подчертае значението на международните стандарти за третиране на лишените от свобода в практиката и значението на тяхното усвояване от хората, които общуват всекидневно с лишените от свобода.

От този принцип се ръководи и Българският хелзинкски комитет при съставянето на настоящия наръчник. Той съдържа подбор на международни стандарти за третиране на лишените от свобода и е предназначен за служители в българските пенитенциарни учреждения. Тези стандарти са подредени в рубрики, които третират различни аспекти на сложния комплекс от взаимоотношения между обществото, държавните институции, затворническата администрация и лишените от свобода.

За целите на настоящия подбор са използвани многобройни източници, които са изброени в приложението. Те включват международни договори, решения на органи, тълкуващи международни договори, международни документи, които нямат юридически характер и документи на неправителствени организации. В допълнение сме използвали и стандартите на Американската корекционна асоциация, най-разгърнатата система от национални стандарти, която понастоящем съществува. Използвана е и известната книга на Род Морган и Малкълм Еванс за дейността и стандартите на Европейския комитет против изтезанията

---

¹ Европейски правила за затворите, правило 6.1.

(КПИ). В тази книга, която е официално издание на Съвета на Европа, са обобщени стандартите на КПИ от многобройните общи доклади и докладите за отделните страни. Цитирането ѝ дава възможност да се избегне позоваването на отделните доклади.

В повечето случаи стандартите са включени чрез цитиране на конкретна разпоредба или текст от съответния документ. В случаите с по-дълги документи, каквито например са решенията на Европейския съд по правата на човека в Страсбург, е направено резюме на решението, като и в този случай стремежът бе да се придържа колкото е възможно повече до оригиналния текст. За по-прегледно, след всеки цитат веднага под линия е посочен източникът.

Едно от предизвикателствата на подобен подбор от международни стандарти са критериите за подбор при наличието не само на голям обем от разпоредби, но и много често на повтарящи се формулировки в различните документи. Разбира се, един от най-важните критерии за подбор е обемът на настоящия наръчник, който произтича от неговата функция – той да бъде практическо ръководство на пенитенциарните служители в тяхната всекидневна работа. Другите критерии можем да обобщим както следва:

- Съобразяването със спецификата на българската пенитенциарна система. Това съобразяване е както в позитивен, така и в негативен план. В позитивен план подборът доведе преди всичко до пренебрегване на много от международните стандарти, които са твърдо залегнали в българското право и се прилагат рутинно на практика. Българската система даде също така и ръководство при подбора на близки във формулировките си стандарти от различни международни документи. В такива случаи стремежът беше да се подберат тези от тях, които са най-близки по смисъл до формулировките на българското право. В негативен план бяха взети под внимание някои от проблемите на българската система, разбира се така, както БХК ги вижда и, съответно, бяха включени международни стандарти, чието усвояване от нея е проблематично.
- Юридическият статус на международните стандарти. Категорично бяха предпочетени разпоредбите на международните договори и решенията на органи, които ги тълкуват, пред формулировките на неюридическите документи. Това е отразено както в стремежа към изчерпателно включване на юридическите документи, така и в подредбата – те, като правило, са в началото на всяка от рубриките.
- Времето на създаването на стандартите. При еднакви или близки формулировки, са предпочетени по-късните пред по-ранните стандарти. Изключенията от това правило са свързани с използването на другите критерии за подбор.
- Стандарти на регионалните международни организации (за България в сферата на третирането на лишените от свобода това е преди всичко Съвета на Европа) пред тези на системата на ООН.
- По-разгърнатите и конкретни пред по-схематичните стандарти.
- Стандарти от различни, както правителствени, така и неправителствени организации. Този стремеж към разнообразяване на източниците, който често влиза в противоречие с някои от другите критерии за подбор и води до повторения, е продиктуван от желанието да се демонстрира загрижеността към това как се третират лишените от свобода от една по-широка международна общност.

За целите на настоящия подбор са използвани оригиналните международни документи. На някои от тях съществуват български преводи, които също са използвани, като в някои случаи те са сериозно ревизирани. Единственото изключение са разпоредбите на

международните договори. Те са включени чрез официалните си преводи в "Държавен вестник", без да е правен опит за ревизиране на превода.

В края на краищата, няма никакво съмнение, че и при най-прецизно формулиране на критериите за подбор, е вероятно трудно да се избегне известен субективизъм. БХК поема отговорността за разработването на критериите за подбор, за тяхното прилагане, както, разбира се, и за резултата от това прилагане – настоящият наръчник. Работата по подбора, подреждането и превода на текстовете бе извършена от д-р Красимир Кънев. Надяваме се, че наръчникът ще бъде полезен на служителите на българската система на изпълнение на наказанията, за да я хуманизира.

1. Основни принципи

"Всяко лице, лишено от свобода, има право на хуманно отношение и на уважение на присъщото на човешката личност достойнство."²

"Затворническият режим включва такова отношение към осъдените, главната цел на който е поправянето им и социалното им превъзпитание."³

"Третирането на всички хора, лишени от свобода хуманно и с уважение към тяхното достойнство е основно и всеобщо приложимо правило. Следователно, прилагането на това правило, като минимум, не може да зависи от материалните ресурси, с които държавата разполага. Това правило трябва да се прилага без дискриминация от какъвто и да било род, като такава на основата на раса, цвят на кожата, пол, език, религия, политически и други убеждения, национален или социален произход, собственост, рождение или друг статус."⁴

"Държавата трябва да гарантира, че лицето се задържа в условия, които предполагат уважение към неговото човешко достойнство, че начинът и методът на изпълнение на мярката не го подлагат на страдания или изпитания, които надхвърлят по интензивност неизбежното равнище на страдание, вътрешно присъщо на задържането и че, предвид на практическите изисквания на задържането, неговото здраве и благополучие са гарантирани по подходящ начин чрез осигуряването на съответна медицинска грижа."⁵

"Не се допуска никаква дискриминация на основата на раса, цвят на кожата, пол, език, религия, политически или други убеждения, национален или социален произход, имуществено положение, рождение или по друг признак."⁶

"Всяко задържане или лишаване от свобода и всички мерки, засягащи човешките права на лице, задържано или лишено от свобода под каквато и да е форма, трябва да са разпоредени или контролирани от съдебен или друг орган."⁷

"64. Затварянето е само по себе си наказание чрез лишаване от свобода. Затова условията на затваряне и затворническият режим не бива да утежняват страданията, присъщи на

---

² Международен пакт за граждански и политически права, чл. 10, т.1.

³ Международен пакт за граждански и политически права, чл. 10, т.3, първо изречение.

⁴ Общ коментар 21, §4.

⁵ ECHR, Kudla v. Poland, Appl. No.30210/96, Judgment from 26 October 2000, §94.

⁶ Основни принципи за третиране на затворниците, чл. 2.

⁷ Принципи на ООН за защита при задържане и лишаване от свобода, принцип 4.

това наказание, освен като изключения във връзка с оправдано различно третиране или поддържане на дисциплината.”⁸

“С изключение на тези ограничения, необходимостта на които е явно обусловена от факта на затварянето в затвор, всички лишени от свобода се ползват с правата на човека и основните свободи, изложени във Всеобщата декларация за правата на човека, Международния пакт за икономическите, социалните и културните права, Международния пакт за гражданските и политическите права и Факултативния протокол към него, а също така и от другите права, които са изложени в другите договори на Организацията на Обединените Нации.”⁹

“Насърчаването на конструктивни, а не на конфронтационни отношения между затворниците и персонала, ще допринесе за намаляването на напрежението, вътрешно присъщо на всяка затворническа среда и по този начин значително ще намали вероятността от насилия и свързаното с тях малтретиране.”¹⁰

“Истинският професионализъм на затворническия персонал изисква той да бъде в състояние да се отнася към затворниците по почтен и хуманен начин, същевременно обръщайки внимание на сигурността и добрия ред. В тази връзка ръководството на затвора трябва да окуражава персонала да има разумна доза доверие и очаквания, че затворниците желаят да пазят добро поведение. Развитието на конструктивни и позитивни отношения между затворническия персонал и затворниците не само ще намали риска от малтретиране, но също така ще укрепи контрола и сигурността. На свой ред, това ще направи работата на персонала по-благодарна.”¹¹

2. Приемане и регистрация

“(1) Във всяко място за лишаване от свобода трябва да има прошнурована книга с пронумеровани страници, в която, по отношение на всяко лице, лишено от свобода, трябва да се вписват:

- а) сведения за неговата личност;
- б) причините за лишаването му от свобода и органът, взел решение за това;
- в) денят и часът на неговото приемане и освобождаване.

(2) Никой не може да бъде приет в институция без валидно разпореждане за лишаване от свобода, подробностите за което са внесени предварително в регистрационната книга.”¹²

3. Настаняване

По делото *Едуардс срещу Обединеното кралство* от 2001 г. ЕСПЧ намери нарушение на чл. 2 от Европейската конвенция, гарантиращ правото на живот, в случай на психически болен затворник, Кристофър Едуардс, който е бил убит от друг психически болен затворник, настанен от затворническата администрация в килията на Едуардс. По такъв начин, както ЕСПЧ установи, “неговият живот е бил изложен на риск”.¹³ Съдът също така взе предвид

---

⁸ Европейски правила за затворите, правило 64.

⁹ Основни принципи за третиране на затворниците, чл. 5.

¹⁰ КПИ, Втори общ доклад, §45.

¹¹ КПИ, Единадесети общ доклад, §26.

¹² Минимални стандарти за третиране на лишените от свобода, чл. 7.

¹³ ECHR, Paul and Audrey Edwards v. the United Kingdom, Appl. No.46477/99, Judgment from 14 June 2002, §63.

това, че Едуардс не е успял да използва ефективно паник-бутон, който е имал на разположение, тъй като той не е бил в изправност, както и фактът, че администрация не е получила от другите правоприлагащи и медицински органи достатъчно информация за психическото състояние на убиеца и той не е бил прегледан по подобаващ начин при приемането му в затвора.

"1. Затворниците се настаняват за нощуване в индивидуални килии, освен в случаите, когато се счита, че ще бъде полезно те да живеят с други затворници.
2. Когато затворниците са настанени в общи помещения, те трябва да имат съвместимост един с друг. През нощта трябва да има осигурено наблюдение в съответствие с характера на мястото за лишаване от свобода."¹⁴

"За да решат проблема с пренаселеността, някои страни тръгнаха по пътя на увеличаване на броя на местата в затворите. На свой ред, КПИ не е убеден, че създаването на допълнителни места само по себе си ще предложи трайно решение. Наистина, няколко европейски страни започнаха широкомащабни програми за строителство на затвори, само за да открият, че броят на затворниците се е увеличил заедно с увеличаването на капацитета на затворническите общежития. От друга страна, възприемането на политики за ограничаване или намаляване на броя на лицата, които се изпращат в затвора, доведе в някои страни до поддържането на броя на затворниците на управляемо ниво."¹⁵

"Хюман райтс уоч препоръчва:

- Настаняване в общи помещения трябва да се използва колкото е възможно по-рядко; по-специално, то трябва да се избягва в условията на полицейско задържане и в следствените изолатори, а в институциите с повишена сигурност то никога не трябва да се използва;
- Изолацията с цел лична защита на затворника трябва да се използва с негово съгласие; когато той/тя пожелае да се върне при общия режим, неговото/нейното желание трябва да бъде удовлетворено;
- Затворническата администрация трябва да компенсира с допълнителни облекчения когато е възможно самотата и уединението, които често са резултат от нуждата от изолация с цел лична защита."¹⁶

4. Принципи на разделяне

"Обвиняемите лица, освен при изключителни обстоятелства, са отделени от осъдените и са подложени на различен режим, съответстващ на положението им на неосъдени лица. Обвиняемите младежи се отделят от възрастните и случаите им се разглеждат колкото е възможно по-скоро. Малолетните престъпници се държат отделно от възрастните и са подложени на режим, подходящ за възрастта им и законното им положение."¹⁷

"11.1. При разпределянето на затворниците по различни институции или режими, следва да се отчита техният съдебен и правен статут (обвиняемо и подсъдимо или осъдено лице, осъдено за пръв път лице или рецидивист, с кратка или с по-дълга присъда), изискванията на тяхното специализирано третиране, здравните им нужди, пола и възрастта им.

2. По принцип, мъжете и жените изтърпяват наказанието отделно, макар че могат да участвуват заедно в мероприятия като част от утвърдени програми за дейности.

¹⁴ Европейски правила за затворите, правило 14.

¹⁵ КПИ, Седми общ доклад, §14.

¹⁶ ХРУ, Глобален доклад за затворите, с. 32-33.

¹⁷ Международен пакт за граждански и политически права, чл. 10, т.2 и 3 (второ изречение).

3. По принцип, неосъдените затворници трябва да се държат отделно от осъдените, освен ако те не се съгласят да бъдат настанени заедно или да се включат в организирани дейности, от които имат полза.

4. Младите затворници се настаняват при условия, които в максимално възможна степен ги защитават от вредни влияния и които отчитат особените нужди на тяхната възраст.”¹⁸

- “Непълнолетните никога не трябва да се настаняват в институции за възрастни, независимо дали спят в отделни килии или не;
- В разделянето по категории след осъждането, типът институция, в която затворникът се разпределя трябва да се определя единствено от опасността, а не от такива допълнителни фактори като рецидивизма;
- Затворниците никога не трябва да се разпределят според тяхното икономическо и социално положение или раса.”¹⁹

5. Материални условия

“Никой не може да бъде подложен на изтезания или нечовешко или унизително отнасяне или наказание.”²⁰

По *Гръцкото дело* от 1969 г. Европейската комисия по правата на човека направи следното разграничение между “нечовешко отнасяне”, “изтезание” и “унизително отнасяне или наказание”: “С понятието “нечовешко отнасяне” се обозначава онова отношение, което умишлено причинява жестоко физическо или душевно страдание, неоправдано в конкретната ситуация. Думата “изтезание” често се използва, за да се опише нечовешко отнасяне, причинено с определена цел – например изтръгване на информация или признания, или налагане на наказание, а изтезанието по начало е по-тежка форма на нечовешко отнасяне. Отнасянето към едно лице или наказанието му могат да бъдат определени като унизителни, ако силно го унижават пред други хора или го карат да действа против волята или съвестта си.”²¹ В по-късната си jurisprudence обаче ЕСПЧ не прави точно разграничение между нечовешко и унизително отнасяне и наказание.

За да бъде едно третиране в нарушение на чл. 3 от ЕКПЧ, то трябва да достигне т. нар. “минимална степен на суровост”. По няколко дела, свързани с условията в затвори, ЕСПЧ не установи подобна суровост на мярката и поради това не намери нарушение на чл. 3 от конвенцията. Тези дела включват: близко наблюдение на свиждане; промяна на наказателната политика, забавяща освобождаването на затворник; преместване в далечен затвор и невъзможност за ранно освобождаване на доживотен затворник.

По няколко дела на затворници в Северна Ирландия от 70-те и 80-те години Европейската комисия по правата на човека прие, че условия, които са резултат от действия на самите затворници (протести, гладни стачки и др.), макар сами по себе си да са нечовешки, не могат да ангажират отговорността на държавата.

По делото на *Пиърс срещу Гърция* от 2001 г. ЕСПЧ реши, че материалните условия, в които е поставен един затворник в отделението за изолация на затвора в Коридалос представляват сами по себе си нечовешко и унизително отнасяне в нарушение на чл. 3 от

¹⁸ Европейски правила за затворите, правило 11.

¹⁹ ХРУ, Глобален доклад за затворите, с.32.

²⁰ Европейска конвенция за правата на човека, чл.3.

²¹ Yearbook of the European Convention on Human Rights, vol. XII, 1969, p. 186.

Европейската конвенция за правата на човека. Килията, която е обитавал затворника е била 4,5 на 2,5 метра. В нея той е бил настанен с още един затворник. Имало е само един прозорец на покрива, който не се отварял и който бил мръсен до степен да не позволява проникването на никаква светлина. В допълнение към това, на едната от двете врати на килията е имало малък отвор. Осветлението на килията се осигурявало от една електрическа крушка, светлината от която не е позволявала да се чете. В килията имало тоалетна от "азиатски тип", но не е имало преграда или завеса, която да отделя тоалетната от останалата част на килията. В килията нямало умивалник, а в цялото крило имало само един душ, който обслужвал девет килии с по 2-3 души във всяка. През лятото в килията ставало много горещо, което правело положението трудно поносимо поради лошата вентилация. Затворникът е трябвало да прекарва част от вечерта и цялата нощ в килията. През останалото време той е имал възможност да излиза в малък общ двор.²²

По делото на *Йоджалан срещу Турция* от 2003 г. ЕСПЧ реши, че условията на задържане на Абдула Йоджалан в затвора на остров Имралъ, където той е единственият затворник, не са били нечовешки и унижителни по смисъла на чл. 3 от Европейската конвенция за правата на човека. "Що се отнася до факта, че жалбоподателят е бил изолиран, съдът отбелязва, че той не може да бъде разглеждан като задържан в условията на сетивна изолация или на единична изолация. Вярно е, че единственият му контакт е със затворническия персонал, тъй като той е единственият затворник. Жалбоподателят има на разположение книги, вестници и, отскоро, радио. Той няма достъп до телевизионни програми и телефон. От друга страна, той се посещава два пъти дневно от лекари и веднъж седмично от своите адвокати (които, по време на процеса, са имали право да го посещават два пъти седмично). Освен поради факта, че достъпът до затвора на остров Имралъ е труден, не може да се каже, че той има ограничения да приема посещения от своите близки. Съдът отбелязва препоръките на КПИ, че държането на жалбоподателя в условия на относителна социална изолация не бива да бъде твърде дълго и че неговият ефект трябва да бъде компенсирани чрез предоставянето на достъп до телевизия и до телефонна комуникация с неговите адвокати и близки роднини. Но съдът също така има предвид и загрижеността на правителството, че жалбоподателят може да използва комуникациите си с външния свят, за да възобнови контактите си с членовете на въоръженото сепаратистко движение, на което той е бил ръководител. Не може да се каже, че тази загриженост е необоснована. Едно допълнително съображение е страхът на правителството, че в обикновен затвор би било трудно да се защити животът на жалбоподателя. Въпреки че споделя загрижеността на КПТ за ефектите на продължителната социална изолация на жалбоподателя, съдът намира, че общите условия на задържане в затвора на остров Имралъ не са достигнали минималното равнище на суровост, необходимо за това, те да представляват нечовешко и унижително третиране по смисъла на чл.3 от конвенцията. Следователно, по тази причина не е имало нарушение на тази разпоредба."²³

"15. Условията за живеене на затворниците и особено условията за спане, трябва да бъдат хигиенични и здравословни, като се обръща необходимото внимание на състоянието на въздуха и особено на съдържанието на въздух в един кубически метър, разумно по размер пространство, осветление, отопление и вентилация.

16. Във всички помещения, в които затворниците живеят и работят:

а) прозорците трябва да са достатъчно големи, за да дадат възможност на затворниците, наред с другото, да четат или да работят при естествена светлина в нормални условия. Те трябва да бъдат построени по такъв начин, че да позволяват влизането на свеж въздух, освен ако няма подходяща климатична инсталация. Нещо

²² ECHR, *Peers v. Greece*, Appl. No.28524/95, Judgment from 19 April 2001.

²³ ECHR, *Öcalan v. Turkey*, Appl. No.46221/99, Judgment from 12 March 2003, §§234-236.

повече, като се спазват изискванията за сигурност, прозорците трябва да изглеждат във възможно най-голяма степен нормални по размер, местоположение и конструкция;

б) изкуствената светлина трябва да съответства на признатите технически стандарти.

17. Санитарните инсталации и помещения трябва да са достъпни и адекватни, за да дават на всеки затворник възможност да задоволява естествените си нужди в условията на чистота и пристойност.²⁴

“Спалните с голям капацитет неизбежно водят до липса на лично пространство за затворниците в тяхното всекидневие. Нещо повече, съществува голям риск от заплахи и насилия. Такива помещения насърчават развитието на криминални субкултури и подпомагат поддържането на криминални организации. Те също така могат да затруднят подходящия контрол от страна на персонала, ако не и да го направят невъзможен. По-специално, в случай на затворнически вълнения, външната интервенция, включваща използването на значителна сила, е трудно да се избегне. При такава уредба, подходящото настаняване на отделните затворници, основано на оценка на риска и потребностите във всеки индивидуален случай, също става почти невъзможно да се осъществи. Всички тези проблеми се усилват, когато броят на настанените надхвърля всякакви разумни нива; освен това, при такива условия свръх мерното натоварване на санитарните помещения, като умивалници и тоалетни, и недостатъчната вентилация за толкова много хора често водят до ужасни условия. КПИ въпреки това подчертава, че преходът от големи спални към по-малки помещения за живеене трябва да е съчетан с мерки, които гарантират, че затворниците прекарват разумна част от деня ангажирани в смислени дейности от разнообразен характер извън техните помещения за спане.”²⁵

“КПИ често среща приспособления като метални капаци, летви или плаки, закрепени за прозорците на килиите, които лишават затворниците от достъп до естествена светлина и до чист въздух. Те се използват особено често в заведения за обвиняеми и подсъдими. КПИ изцяло приема, че по отношение на някои затворници може да се налага вземането на някои специфични мерки за сигурност, целящи предпазване от риска от конфликти и/или престъпна дейност. Но подобни мерки се прилагат по изключение, а не като правило. Това означава, че съответните власти трябва да изследват случаите на всички затворници, за да се убедят дали се налагат специфични мерки за сигурност във всеки един от тях. И ако такива мерки се налагат, те никога не трябва да включват лишаване на затворниците от естествена светлина и чист въздух. Последните са основни елементи на живота, до които всеки затворник има право на достъп; нещо повече, отсъствието на тези елементи създава условия за разпространение на болести и по-специално на туберкулоза.”²⁶

“КПИ препоръчва основният стандарт за затворници, както мъже, така и жени, да не бъде по-малко от 6 кв. м. на затворник. Единични килии, по-малки от 6 кв. м. са описани като “твърде малки”, но приемливи ако техните обитатели могат да прекарват значителна част от деня извън тях и е препоръчано килии, които са по-малки от 6 кв. м. да бъдат извадени от употреба за настаняване на затворници...Комитетът изглежда е възприел граница на толерантността от 9 кв. м. за килии, в които са настанени двама затворници.”²⁷

“Затворниците, насочени към най-строг режим, се настаняват в отделни килии, които трябва да отговарят на следните изисквания:

²⁴ Европейски правила за затворите, правила 15-17.

²⁵ КПИ, Единадесети общ доклад, §29.

²⁶ КПИ, Единадесети общ доклад, §30.

²⁷ Rod Morgan, Malcolm Evans, Combating Torture, pp.99-100.

1. Трябва да има 3,25 квадратни метра непокрито пространство за всеки обитател на единична килия.
2. Когато пребиваването в килията надхвърля 10 часа дневно, трябва да има поне 7,43 квадратни метра обща площ на човек.
3. "Непокрита площ" е използваемата площ, която не е покрита с мебели и други фиксирани за пода предмети. Поне една от страните на непокритата площ трябва да е най-малко 2,13 метра. При изчисляване на непокритата площ, всички предмети трябва да са в работно положение и трябва да са налице като минимум: легло, умивалник, маса и шкафче.

Единични килии/стаи и общи килии/стаи могат да бъдат използвани за настаняване на затворници на лек и общ режим когато класификационната система, размерът на килията/стаята и равнището на надзор изпълняват следните изисквания:

Брой обитатели	Непокрита площ
1	3.25 квадратни метра на обитател
2-50	2.32 квадратни метра на обитател

2. Когато пребиваването надхвърля десет часа дневно, трябва да има поне 7,43 квадратни метра обща площ на човек....

Трябва да се използва система за класификация при настаняването, която намалява вероятността от нападение и агресивно поведение. Като минимум, класификационната система прави оценка на:

- психическата и емоционална стабилност;
- историята на бягствата;
- историята на агресивното поведение;
- медицинския статус;
- възрастта;
- известни врагове.

Мъжете и жените се настаняват в отделни стаи/килии."²⁸

"Всеки затворник, който прекарва десет и повече часа дневно в килия/стая, трябва да разполага с оборудване както следва: пространство за спане и дюшек най-малко на 30 см от пода; пространство за писане и близко до него място за сядане; място за поставяне на неща за лично ползване и подходящо място за съхранение на дрехи и лични вещи. Всеки затворник, който прекарва в килия/стая по-малко от десет часа, трябва да разполага с оборудване както следва: пространство за спане и дюшек най-малко на 30 см от пода; място за поставяне на неща за лично ползване и подходящо място за съхранение на дрехи и лични вещи."²⁹

"4-4137. Затворниците имат достъп до тоалетна и умивалник за ръце 24 часа в денонощието и имат възможност да ползват тоалетни без надзор от страна на персонала, когато те са затворени в своите килии/стаи. Тоалетни се осигуряват в съотношение 1 за всеки 12 обитатели в мъжките отделения и 1 за всеки 8 обитателки в женските отделения. Писоарите могат да заменят до половината от тоалетните в мъжките отделения. Всички

²⁸ Стандарти на АКА, 4-4128 – 3-4128-1. Тук и по-долу при цитирането на стандартите на Американската корекционна асоциация използваните в САЩ мерки са превърнати в мерки, използвани в България.

²⁹ Стандарти на АКА, 4-4134.

отделения за 3 или повече затворници трябва да имат минимум 2 тоалетни. Тези съотношения се прилагат ако националното или щатско строително или санитарно законодателство не определя друго съотношение.

4-4138. Затворниците имат достъп до работещи умивалници с топла и студена вода в отделенията при минимално съотношение 1 на всеки 12 обитатели, освен ако националното или щатско строително или санитарно законодателство не определя друго съотношение.

4-4139. Затворниците имат достъп до работещи души с контролирана топла и студена течаща вода при минимално съотношение 1 душ на всеки 8 затворници, освен ако националното или щатско строително или санитарно законодателство не определя друго съотношение. Водата в душовете се контролира с термостат в рамките на температури в диапазона от 38 до 49 градуса, за да се гарантира сигурността на обитателите и тяхната хигиена.³⁰

4-4146. Осветлението в килиите/стаите на затворниците е най-малко 215 лукса на маса за четене и в санитарните помещения, документирано от независим квалифициран източник.

4-4147. Всички килии/стаи осигуряват достъп до естествена светлина.³¹

Равнището на шум в отделенията на затворниците не превишава 70 dBA (А скала) през деня и 45 dBA (А скала) през нощта.³²

6. Хигиена

18. Трябва да бъдат предоставени адекватни инсталации за баня и душ така, че всеки затворник да има възможност и да бъде заставян да се къпе и взема душ, при подходящи за климата температури, толкова често, колкото е необходимо според сезона и според географския район, но поне един път седмично. Там, където това е възможно, трябва да се предостави свободен достъп по всяко разумно време.

19. Всички части на институцията трябва да се поддържат в подходящ вид и чисти по всяко време.³³

20. От затворниците трябва да се изисква да поддържат личната си хигиена, като за целта им бъде предоставена вода и такива тоалетни принадлежности, каквито са необходими за здравето и чистотата.

21. От гледна точка на доброто здраве, на самоуважението и на добрия вид на затворниците, трябва да се предоставят условия за поддържане на косата и брадата, а на мъжете трябва да се предостави възможност да се бръснат редовно.³⁴

22.2. Всички дрехи трябва да са чисти и добре поддържани. Личното бельо трябва да се сменя и пере толкова често, колкото е необходимо от хигиенна гледна точка.³⁵

---

³⁰ Стандарти на АКА, 4-4137 – 4-4139.

³¹ Стандарти на АКА, 4-4146 – 4-4147.

³² Стандарти на АКА, 4-4150.

³³ Европейски правила за затворите, правила 18-19.

³⁴ Европейски правила за затворите, правила 20-21.

³⁵ Европейски правила за затворите, правило 22.2.

“19. На всеки затворник трябва да се осигурява в съответствие с националните или местните норми отделно легло, снабдено с отделни спални принадлежности, които в момента на тяхното отпускане трябва да бъдат чисти, да се поддържат в изправност и да се сменят достатъчно често, за да бъде осигурена тяхната чистота.”³⁶

“Редовният достъп до подходящи тоалетни и поддържане на добри стандарти за хигиена са съществени компоненти на хуманната среда. В тази връзка КПТ трябва да отбележи, че той не одобрява практиките, установени в някои страни, на използване на кофи за тоалетни нужди в килиите (които впоследствие се “изхвърлят” в определено време). Трябва или тоалетните да бъдат в рамките на килиите (за предпочитане в санитарен анекс) или да има възможност затворниците, които искат да ползват тоалетна, да бъдат извеждани без ненужно забавяне по всяко време (включително нощем).”³⁷

“В някои институции КПТ обърна внимание на неадекватността на помещенията за баня, показвайки големия брой затворници на един душ. Общо взето, достъп до душ два пъти седмично за неработещите затворници и всекидневно – за работещите, се смята за задоволителен.”³⁸

“На затворниците се осигурява възможност да имат три пълни комплекта чисто бельо за седмица. Институцията може да осигури това чисто бельо по няколко начина, включително чрез достъп до перално самообслужване, централно осигуряване на бельо или комбинация от двете. Умивалниците в килиите или стаите не са заместител.”³⁹

“В институцията съществуват достатъчно помещения за баня, които осигуряват възможност на затворниците да се къпят поне три пъти на седмица.”⁴⁰

7. Хранене

“25.1. В съответствие със стандартите, изработени от органите по здравеопазването, администрацията трябва да дава на затворниците в нормални интервали храна, приготвена и поднесена по подходящ начин, която по своето количество и качества да отговаря на съвременните изисквания за хранене и хигиена. Тя трябва да взема предвид тяхната възраст, здраве, характера на работата им и, доколкото това е възможно, особеностите, свързани с техните религиозни или други навици.”⁴¹

“20.2. Всеки затворник трябва да разполага с питейна вода във всеки момент, в който изпитва потребност от нея.”⁴²

“Помещенията за хранене трябва да бъдат достатъчно големи, за да позволяват на всеки затворник да има на разположение най-малко 20 минути за приемане на всяко от яденетата.”⁴³

“Хюман райтс уоч препоръчва:

---

³⁶ Минимални стандарти за третиране на лишените от свобода, чл. 19.

³⁷ КПИ, Втори общ доклад, §49.

³⁸ Rod Morgan, Malcolm Evans, Combating Torture, p. 101.

³⁹ Стандарти на АКА, 4-4338.

⁴⁰ Стандарти на АКА, 4-4341.

⁴¹ Европейски правила за затворите, правило 25.1.

⁴² Минимални стандарти за третиране на лишените от свобода, чл. 20.2.

⁴³ Стандарти на АКА, 4-4158.

- Времето за хранене трябва да е разпределено по такъв начин, че затворниците да не гладуват продължителни периоди от време;
- Трябва да се предоставят подходящи прибори;
- Където е възможно, трябва да се оборудват столови;
- Нужен е строг контрол от управата в затворите, в които храната на затворниците може да се присвоява от персонала;
- Трябва да се осигурят специални диети във връзка с медицински проблеми или религиозни изисквания;
- За да се насърчат усилията към поддържане на добро качество и вкус на храната в затворите, в които персоналет се храни в тях, трябва да се настоява той да получава същата храна като затворниците.⁴⁴

8. Медицинско обслужване

А) Общи принципи

“4. Затворниците трябва да имат достъп до лекар, когато е необходимо, по всяко време на деня и нощта. Лице, компетентно да предостави първа помощ, трябва да е налице постоянно на територията на затвора. В случай на спешност трябва да бъдат уведомени лекарят, сестрите и управата на затвора; активното участие и съдействие на персонала на затвора е от съществено значение.”⁴⁵

“10. Здравното обслужване по време на задържане трябва да бъде интегрирано и сравнимо с националната здравна политика. Здравната служба в затвора трябва да бъде в състояние да осигури медицинско, психиатрично и стоматологично лечение и да осъществява програми за хигиена и профилактика, сравними с тези при останалото население. Лекарите в затвора трябва да могат да насочват към специалисти. Ако е необходимо второ мнение, задължение на службата е да го осигури.”⁴⁶

“22. Заплащането на медицинския персонал не трябва да е по-малко от това в другите сектори на общественото здравеопазване.”⁴⁷

“Информацията за здравословното състояние на затворниците е конфиденциална. Лекарят може да предоставя такава информация само на други членове на медицинския персонал и, по изключение, на управата на затвора доколкото това е строго необходимо за лечението и грижата за затворника или за да се изследва здравословното състояние на затворниците и персонала като се спазват правилата на медицинската етика и правните разпоредби. Обикновено, това трябва да става със съгласието на засегнатото лице. Разкриването на информация трябва да следва същите принципи като тези, приложими сред населението. HIV/СПИН серологичният статус не се смята за необходима информация.”⁴⁸

Б) Роля на медицинския персонал в затвора

“29. Медицинско лице трябва да прегледа всеки затворник във възможно най-кратък срок след неговото приемане, а при необходимост – и след това, по-специално, за да установи

⁴⁴ ХРУ, Глобален доклад за затворите, с.20.

⁴⁵ Препоръка относно етическите и организационни аспекти на здравеопазването в затвора, чл. 4.

⁴⁶ Препоръка относно етическите и организационни аспекти на здравеопазването в затвора, чл. 10.

⁴⁷ Препоръка относно етическите и организационни аспекти на здравеопазването в затвора, чл. 22.

⁴⁸ Препоръка относно контрола на инфекциозните заболявания в затвора, чл. 8.

физическо или умствено заболяване и вземе всички необходими мерки за лечение; да отдели затворниците, за които има съмнения за инфекциозни и заразни заболявания; да установи физически или умствени недостатъци, които биха възпрепятствали неговата ресоциализация след освобождаването му и да определи годността на всеки затворник за работа.

30. 1. Медицинското лице трябва да се грижи за физическото и умственото здраве на затворниците и да преглежда в условия и с периодичност, съответстващи на болничните стандарти, всеки болен затворник, всеки затворник, който се оплаква от заболяване или нараняване, и всеки затворник, който е предмет на специално внимание.

2. Медицинското лице трябва да докладва на началника в случаите, когато смята, че физическото или умственото здраве на затворника е или ще бъде засегнато от продължителното лишаване от свобода или от някое от условията, при които то се изтърпява.

31. 1. Медицинското лице или други компетентни органи трябва редовно да инспектират и да дават своето мнение на началника на затвора за:

- а. количеството, качеството, приготвянето и сервирането на храната и водата;
- б. хигиената и чистотата на местата за лишаване от свобода и на затворниците;
- в. санитарните възли, отоплението, осветлението и вентилацията на местата за лишаване от свобода;
- г. пригодността и чистотата на затворническите дрехи и постелното бельо.

2. Началникът трябва да обсъди доклада и мнението на медицинското лице, представени на основа на правило 30.2 и правило 31.1, след което, в съответствие с направените препоръки, да вземе незабавни мерки за прилагането им на практика; ако те не са от компетенцията на началника или ако той не се съобрази с тях, началникът трябва незабавно да представи свой личен доклад, придружен от доклада на медицинското лице до по-висшестоящ орган.⁴⁹

20. Клиничните решения и другите оценки на здравното състояние на задържаните деца трябва да се ръководят единствено от медицински критерии. Медицинският персонал трябва да действа напълно независимо в рамките на своята квалификация и компетентност.⁵⁰

27. Във всички затвори трябва да се разработят програми за здравно образование. Затворниците и персоналът трябва да получат пакет от здравна информация, насочена към здравеопазването на лицата в условията на задържане.⁵¹

48. Където е подходящо, на затворниците трябва да се позволи да съхраняват техните предписани лекарства. Но лекарството, което е опасно при предозиране, трябва да бъде отнето и давано на индивидуални дози.⁵²

50. Затворниците със сериозни физически увреждания и тези в напреднала възраст трябва да се настаняват по начин, който да им позволява да водят колкото е възможно по-нормален живот и не трябва да се изолират от останалите затворници. Трябва да се предприемат промени в инфраструктурата, аналогични на тези, които биха се предприели във външната среда, за да се подпомогнат тези, които използват инвалидни колички и лица с увреждания.

⁴⁹ Европейски правила за затворите, правила 29-31.

⁵⁰ Препоръка относно етическите и организационни аспекти на здравеопазването в затвора, чл. 20.

⁵¹ Препоръка относно етическите и организационни аспекти на здравеопазването в затвора, чл. 27.

⁵² Препоръка относно етическите и организационни аспекти на здравеопазването в затвора, чл. 48.

51. Решението за това, кога пациентите с краткосрочни фатални прогнози ще се преместят във външни болнични заведения трябва да се вземат на медицински основания. Докато чакат преместването, на тези пациенти ще се предлага оптимална грижа по време на терминалната фаза на тяхното заболяване в рамките на медицинската служба на затвора. В такива случаи трябва да се установят начини за получаване на периодична грижа във външен хоспис. Трябва да се изследват възможностите за помилване на медицински основания или ранно освобождаване.⁵³

72. Телесните обиски са работа на административните власти и лекарите в затвора не трябва да се включват в подобни процедури. Но на затворниците трябва да се прави медицински преглед от лекар, когато има обективно медицинско основание, изискващо неговото/нейното включване.

73. Лекарите в затвора не трябва да изготвят каквито и да било медицински или психиатрични заключения за защитата или обвинението, освен на формални основания или когато това е поискано от съд. Те трябва да отбягват всякаква роля като медицински експерти в съдебния процес относно обвиняемите или подсъдимите. Те трябва да събират и анализират образци само за диагностични цели и само на медицински основания.⁵⁴

Лекарят на затвора действа като личен лекар на пациентите. Следователно, в интерес на запазването на добрите отношения между лекаря и пациента, той не трябва да бъде каран да удостовери, че затворникът може да бъде подложен на наказание. Той не трябва да прави обиски и освидетелствувания по искане на администрацията, освен в извънредни ситуации, когато не може да се извика друг лекар.⁵⁵

В) Съгласие за лечение

14. Освен ако затворниците страдат от заболяване, което не им дава възможност да осъзнават своето състояние, те винаги трябва да имат право да дадат на лекаря информирано съгласие преди да се предприеме преглед на тяхното тяло или на телесните им продукти, освен в случаите, установени в закон. Причината за всеки преглед трябва да им се съобщава ясно така, че да я разберат. Назначаването на каквото и да било лечение трябва да бъде обяснено на затворниците, заедно със страничните ефекти, които е възможно да се появят.

15. Информирано съгласие трябва да се вземе и от психично болните пациенти, както и в случаите, когато медицинските задължения и изискванията за сигурност могат да не съвпадат, като например в случаите на отказ от лечение или отказ от храна.

16. Всякакво нарушаване на принципа на информираното съгласие трябва да бъде основано на закон и да се ръководи от същите принципи, които са приложими към населението като цяло.⁵⁶

60. В случай на отказ от лечение, лекарят трябва да поиска писмена декларация от пациента в присъствието на свидетел. Лекарят трябва да предостави на пациента пълна информация за възможните ползи от медикаментите, възможните терапевтични алтернативи и да го предупреди за рисковете, свързани с неговия/нейния отказ. Той трябва да е сигурен, че пациентът е наясно със собственото си положение. Ако има

---

⁵³ Препоръка относно етическите и организационни аспекти на здравеопазването в затвора, чл. 50-51.

⁵⁴ Препоръка относно етическите и организационни аспекти на здравеопазването в затвора, чл. 72-73.

⁵⁵ КПИ, Трети общ доклад, §73.

⁵⁶ Препоръка относно етическите и организационни аспекти на здравеопазването в затвора, чл. 14-16.

затруднения в разбирането, свързани с езика, който пациентът говори, трябва да се потърсят услугите на опитен преводач.⁵⁷

“Върху лица, лишени от свобода, не могат да се осъществяват никакви медицински изпитания, освен ако се очаква те да принесат пряка и значима полза за тяхното здраве.”⁵⁸

Г) Действия в случай на насилие и прилагане на ограничителни мерки

По делото *Илхан срещу Турция* от 2000 г. ЕСПЧ намери нарушение на чл. 3 от Европейската конвенция за правата на човека поради това, че, след като спрямо задържан е употребена сила, в резултат на което той е бил ранен в главата, неговото прехвърляне в болница за лечение е било забавено с 36 часа.⁵⁹

“30. Всякакви белези на насилие, установени когато затворниците се преглеждат при приемане в затвора трябва да бъдат изчерпателно записани от лекаря, заедно с всякакви релевантни обяснения на затворника и лекарските заключения. Тази информация трябва да бъде предоставена на затворническата администрация със съгласието на затворника.”⁶⁰

“56. В случаите, когато употребата на изолиране на пациенти с душевни разстройства не може да се избегне, тя трябва да се ограничи до абсолютния минимум и да се замени с индивидуална грижа колкото е възможно по-скоро.

57. В изключителни случаи може да се използва физическо фиксиране за кратък период от време в случаи на пациенти със сериозни психични заболявания докато започне да се проявява успокояващото действие на подходящ медикамент.”⁶¹

“65. Ролята на лекаря не трябва да включва разрешаването или опрощаването на използването на сила от персонала на затвора, който сам трябва да поеме тази отговорност за постигането на добър ред и дисциплина.”⁶²

Д) Действия в случай на заразни болести, HIV/СПИН и др.

“Използването на съвременни методи на наблюдение, редовното снабдяване с лекарства и други подобни материали, наличието на персонал, който да осигури затворниците да приемат предписаните лекарства в подходящи дози и на редовни интервали и предлагането, когато това е необходимо, на подходящи диети, представляват съществени елементи на добрата стратегия за справяне със [заразните] болести и за предоставяне на ефективни грижи за засегнатите затворници. Също така, материалните условия на настаняването на затворниците със заразни болести трябва да бъдат подходящи за подобряването на тяхното здраве; в допълнение към естествената светлина и добрата вентилация, хигиената трябва да е на задоволително равнище и да няма пренаселеност. Засегнатите затворници не трябва да бъдат отделяни от останалите освен ако това е строго необходимо по медицински или други показания. В тази връзка КПИ желае да подчертае по-специално, че няма медицински основания за отделяне на затворниците единствено на основание на това, че те са HIV-позитивни.”⁶³

⁵⁷ Препоръка относно етическите и организационни аспекти на здравеопазването в затвора, чл. 60.

⁵⁸ Препоръка относно медицинските изследвания върху хора, принцип 7.

⁵⁹ ECHR, *İlhan v. Turkey*, Appl. No.22277/93, Judgment from 27 June 2000.

⁶⁰ Препоръка относно етическите и организационни аспекти на здравеопазването в затвора, чл. 30.

⁶¹ Препоръка относно етическите и организационни аспекти на здравеопазването в затвора, чл. 56-57.

⁶² Препоръка относно етическите и организационни аспекти на здравеопазването в затвора, чл. 65.

⁶³ КПИ, Единадесети общ доклад, §31.

“38. Изолирането на пациента със заразно заболяване е обосновано единствено ако подобна мярка би се предприела извън затвора на същите медицински основания.

39. Не трябва да се предприема никаква изолация спрямо лицата, които са HIV позитивни, в съответствие освен в случаите по чл. 40.

40. Тези, които заболяват сериозно от свързани със СПИН заболявания, трябва да бъдат лекувани в рамките на медицинската служба на затвора, без на всяка цена да се преминава към пълна изолация. Пациентите, които трябва да бъдат защитени от инфекциозни заболявания, пренесени от други пациенти, трябва да бъдат изолирани само за да бъдат предпазени от текущи зарази, особено в случаите на срив на тяхната имунна система.”⁶⁴

“Доброволното тестване за HIV/СПИН заедно с даване на съвети преди и след тестването трябва да бъдат на разположение на затворниците. Медицинският персонал трябва, под ръководството на лекар, да обясни на затворниците последствията от резултатите преди да се подложат на тест и да ги информира за резултатите в условията на пълна конфиденциалност, освен ако затворникът откаже да получи такава информация. В съответствие с досегашното равнище на познанието, принудителното тестване на затворници трябва да се забрани, тъй като то би било неефективно и дискриминационно, а следователно неетично.”⁶⁵

“За серопозитивните затворници трябва да се организират медицински грижи, психологическа подкрепа и социални услуги, за да се облекчи тяхното интегриране след освобождаването.”⁶⁶

“В интерес на предотвратяването на HIV инфекция, затворническият и медицински персонал трябва да раздават презервативи на затворниците по време на тяхното лишаване от свобода и преди тяхното временно или окончателно освобождаване. Всяка страна е свободна да избере най-подходящия канал за тази цел: медицинската служба, продажба в лавката или някакъв друг начин, подходящ за местните нагласи, типа лишени от свобода и типа затворническо общежитие.”⁶⁷

9. Труд и условия на труд

“2. Никой не може да бъде заставян да извършва принудителен или задължителен труд.

3. За целите на този член не представлява "принудителен или задължителен труд":

- а) всеки труд, който обикновено е задължителен за лицата, лишени от свобода в съответствие с чл. 5 на тази конвенция или по време на условно освобождаване от такова лишаване от свобода.”⁶⁸

По делото *Двадесет и едно задържани лица срещу ФРГ* от 1968 г. Европейската комисия за правата на човека прие, че задължаването на затворници да работят за частни компании, които имат договор със затвора, не е нарушение на чл. 4, т.3а от конвенцията. По тази причина комисията обяви тяхната жалба за недопустима.⁶⁹

---

⁶⁴ Препоръка относно етическите и организационни аспекти на здравеопазването в затвора, чл. 38-40.

⁶⁵ Препоръка относно контрола на инфекциозните заболявания в затвора, чл. 3.

⁶⁶ Препоръка относно контрола на инфекциозните заболявания в затвора, чл. 5.

⁶⁷ Препоръка относно контрола на инфекциозните заболявания в затвора, чл. 8.

⁶⁸ Европейска конвенция за правата на човека, чл.4.

⁶⁹ ECHR, *Twenty-one Detained Persons v. The Federal Republic of Germany*, Appl. No.3134/67 et al., Decision from 06.04.1968.

"71.2. Затворници с влязла в сила присъда могат да бъдат задължени да работят в зависимост от тяхната физическа и умствена пригодност, установена от медицинско лице.

4. Доколкото това е възможно, предоставената работа трябва да бъде от такъв характер, че да поддържа и увеличава способността на затворника да заработва своето нормално съществуване след освобождаването.

5. На затворниците, които могат да се възползват от това, особено на младите затворници, трябва да бъде предоставена възможност за професионално обучение в полезна област."⁷⁰

"72.2. При все че постигането на финансова печалба от производствената дейност в местата за лишаване от свобода може да допринесе за издигане на стандартите и подобряване на качеството и пригодността на обучението, интересите на затворниците и на тяхното превъзпитание не трябва да бъдат подчинени на тази цел."⁷¹

"76. 1. Трябва да съществува система за справедливо възнаграждение на труда на затворниците.

2. В съответствие с тази система, на затворниците ще се разрешава да харчат поне част от своите доходи за одобрени предмети за лично ползване и да предоставят част от своите доходи на своето семейство или за други одобрени цели.

3. Системата може също така да предвижда част от доходите да бъдат заделени от администрацията за създаване на спестовен фонд, който да се предоставя на затворника при неговото освобождаване."⁷²

"Хюман райтс уоч препоръчва:

- Затворниците не бива да се принуждават да работят повече, отколкото са стандартните работни часове за седмица в страната; ако има нужда от допълнителна работа (например по време на жетва), тя трябва да бъде доброволна и компенсирана с допълнително заплащане, освобождаване от работа впоследствие или евентуално намаляване на присъдата;
- Затворническият труд трябва да се осъществява в условия на сигурност, които не са по-лоши от тези в страната като цяло;
- В страните, в които трудът е задължителен за затворниците, те трябва да могат да се освобождават по медицински показания;
- Унизителният или тежък труд не трябва да се използва като наказание;
- Увеличените производствени норми никога не трябва да се използват като наказание;
- Трудът на затворниците трябва да се заплаща; трябва да съществува механизъм, който да гарантира, че спестяванията, натрупани по време на изтърпяването на наказанието, се изплащат на затворниците след освобождаване;
- На затворниците, които отказват да работят, не трябва да се отказват облекчения, предвидени в Минималните стандарти на ООН, но могат да им се отказват придобивки, свързани с работата като заплащане и намаляване на присъдата."⁷³

10. Дисциплина и наказание

⁷⁰ Европейски правила за затворите, правила 71.2, 4, 5.

⁷¹ Европейски правила за затворите, правило 72.2.

⁷² Европейски правила за затворите, правило 76.

⁷³ ХРУ, Глобален доклад за затворите, с.61.

По делото *Кийън срещу Обединеното кралство* от 2001 г. ЕСПЧ намери нарушение на чл. 3 от Европейската конвенция за правата на човека в случай с психично болен затворник, който се е самоубил, след като е бил наказан с наказателна килия за срок от 7 дни и му е бил удължен срока на лишаването от свобода с 28 дни само 9 дни преди датата на освобождаване. Съдът също така оцени като неадекватна психиатричната грижа преди наказването и по време на изтърпяване на наказанието за затворника, за когото е било известно, че представлява риск за самоубийство поради своето състояние.⁷⁴

По делото *Кембъл и Фел срещу Обединеното кралство* от 1984 г. ЕСПЧ реши, че стандартите за справедлив съдебен процес по чл. 6 от Европейската конвенция са приложими и в случаите на дисциплинарни мерки срещу затворници при някои ограничения, основани на необходимостта от поддържане на реда и сигурността в затвора. Във Великобритания те се разглеждат от специално учредена комисия, назначена от секретаря по вътрешните работи, която извършва посещения в затворите. Съдът заяви: "Правосъдието не може да спре пред вратите на затвора".⁷⁵ Той намери нарушение на чл. 6 от Европейската конвенция заради това, че на жалбоподателя не е осигурена правна помощ и достатъчно време и възможности за подготовка на своята защита пред комисията и заради това, че тя не е произнесла решението си публично. Той обаче не намери нарушение в това, че комисията не е провела заседанията си публично и че тя е орган, назначен от представител на изпълнителната власт.

"35. Следното трябва да бъде предвидено и определено със закон или с наредба на компетентните власти:

- а) поведение, представляващо дисциплинарно нарушение;
- б) вид и продължителност на наказанието, което може да бъде наложено;
- с) органи, компетентни да налагат такива наказания;
- д) органи, пред които може да бъде обжалвано налагането на наказанието и достъпът до тях.

36. 1. Никой затворник не може да бъде наказан, освен в съответствие с разпоредбите на такъв закон или наредба и никога два пъти за същото нарушение.

2. Докладите за нарушенията се предоставят веднага на компетентните власти, които трябва да вземат отношение по тях без излишно протакане;

3. Никой затворник не може да бъде наказан без да бъде информиран за нарушението, в което се обвинява и без да му бъде дадена възможност да се защити.

4. Когато това е необходимо и осъществимо, на затворниците ще им бъде предоставяна възможността да използват преводач при своята защита.

37. Колективните наказания, телесните наказания, наказанията чрез затваряне в тъмна килия и всички жестоки, нечовешки или унижаващи наказания ще бъдат напълно забранени като наказания за дисциплинарни нарушения.

38. 1. Наказанието изолиране в наказателна килия или всяко друго наказание, което може да има неблагоприятен ефект върху физическото или умствено здраве на затворника, ще бъде налагано само ако медицинско лице удостовери писмено след преглед, че затворникът е в състояние да го понесе.

2. В никакъв случай подобно наказание не може да противоречи или да се отклонява от принципите, изложени в правило 37.

3. Медицинското лице ще посещава ежедневно затворниците, подложени на такова наказание, и ще дава препоръка на началника, ако е необходимо прекратяването на отмяната на наказанието по здравословни причини.⁷⁶

⁷⁴ ECHR, *Keenan v. the United Kingdom*, Appl. No.27229/95, Judgment from 3 April 2001.

⁷⁵ ECHR, *Campbell and Fell v. the United Kingdom*, Appl. No.7819/77 and 7878/77, Judgment from 28 June 1984.

⁷⁶ Европейски правила за затворите, правила 35-38.

“39. Използването на вериги и жезла се забранява. Белезници, усмирителни ризи и други средства за ограничаване на движенията никога няма да се прилагат като наказание. Те няма да бъдат използвани, освен в следните случаи:

а) при необходимост, като предпазна мярка срещу бягство по време на преместване на затворниците, при условие, че бъдат снемани, когато затворникът се явява пред съдебен или административен орган, освен ако този орган не вземе друго решение.

б) по здравословни причини в съответствие с указанията и под надзора на медицинско лице.

в) по нареждане на началника на затвора, при положение че всички други методи за контрол не дадат резултат, за да бъде предпазен затворникът от самонараняване, нараняване на други или за да се предотвратят сериозни имуществени щети; в такива случаи началникът незабавно ще се консултира с медицинско лице и ще докладва на вишестоящия административен орган.”⁷⁷

“42. 1. Всеки затворник ще има възможност всеки ден да отправя молби или жалби до началника на затвора или до упълномощеното за това официално лице.

2. Затворникът ще има възможност в отсъствието на началника или на други членове на персонала, да говори, да отправя молби или жалби до инспектора по затворите или до всеки друг орган, упълномощен да посещава затвора. Обжалването на официални решения може, обаче, да бъде ограничено в рамките на предвидените процедури.

3. На всеки затворник ще му бъде разрешено да отправя молби или жалби в конфиденциален порядък до централната администрация на затворите, до съдебните или други съответни власти.

4. Всяка молба или жалба, адресирана до затворническата администрация, ще бъде разглеждана бързо и ще ѝ бъде отговорено без ненужно протакане.”⁷⁸

КПИ препоръчва в случай на дисциплинарни процедури срещу затворници, да им бъдат гарантирани следните права:

- “Да бъдат информирани писмено за обвиненията срещу тях и да им бъде предоставено достатъчно време да подготвят своята защита;
- да канят свидетели в своя полза и да разследват доказателствата срещу тях;
- да бъдат изслушвани преди наказване в случаите когато бъдат намерени за виновни от началника;
- да остават седнали по време на разглеждане на техния случай и да имат възможност и средства да си водят бележки;
- да обжалват всякаква санкция, която им бъде наложена.”⁷⁹

11. Изолации

“Следва да се полагат и да се поощряват усилията за отмяна на затварянето в единична килия като наказание или да се ограничава неговото налагане.”⁸⁰

Комитетът на министрите на Съвета на Европа препоръчва на страните-членки по отношение на опасните затворници, поставени в изолация:

⁷⁷ Европейски правила за затворите, правило 39.

⁷⁸ Европейски правила за затворите, правило 42.

⁷⁹ КПИ, Първи ирландски доклад, §81.

⁸⁰ Основни принципи за третиране на затворниците, чл.7.

- “да установят система за периодично преразглеждане на мерките, за да гарантират, че времето, прекарано в изолация и равнището на предприетите мерки за сигурност не надхвърлят необходимото.”⁸¹

“Често съществуват процедури, наред с формалните дисциплинарни процедури, според които затворник може да бъде изолиран против волята му от другите затворници по дисциплинарни или свързани със сигурността причини (например, в интерес на “добрия ред” в заведението). Тези процедури трябва също да са съпроводени с подходящи гаранции. Затворникът трябва да бъде информиран писмено за причините за предприетите срещу него мерки (като мотивите, които му се дават могат да не включват детайли, чието непредоставяне е свързано със съображения за сигурност). На затворника трябва да се предостави възможност да представи своите съображения по въпроса и да оспори мярката пред подходящ орган.”⁸²

“КПИ обръща особено внимание на затворници, държани по каквато и да било причина (по дисциплинарни причини, в резултат на тяхното “опасно” или “смушаващо” поведение; в интерес на наказателното разследване; по тяхно собствено желание), в условия, наподобяващи единична изолация. Принципът за пропорционалност изисква да се поддържа баланс между изискванията на случая и прилагането на режим от типа единична изолация, който е една мярка, която може да има много вредни последствия върху засегнатото лице. Единичната изолация може, при известни условия, да се равнява на нечовешко и унизително отнасяне; във всеки случай, единичните изолации трябва да бъдат колкото е възможно по-кратки. В случай, когато такъв режим се налага по желание на затворника, съществена гаранция ще бъде възможността винаги, когато затворникът или служител на затвора от името на затворника пожелае лекар, такъв да бъде повикан незабавно с цел да се направи медицински преглед на затворника. Резултатите от прегледа, включващ заключение относно физическото и психичното състояние на затворника, както и, ако е необходимо, предвидимите последствия от продължителната изолация, трябва да се оформят в писмен вид, за да бъдат предоставени на компетентните власти.”⁸³

“Затворниците, които представляват особено висок риск от гледна точка на сигурността, трябва, в рамките на тяхното отделение, да се ползват от относително лек режим като средство за компенсиране на тяхната тежка ситуация на задържане. По-специално, те трябва да са в състояние да се срещат със задържаните в същото отделение и да им се предлага богат избор от дейности. Трябва да се полагат специални усилия за създаване на позитивни отношения между персонала и затворниците. Това е в интерес не само на хуманното третиране на обитателите на отделението, но също и на поддържането на ефективен контрол и сигурност и на безопасността на персонала...Аксиоматично е, че затворниците не трябва да бъдат държани в отделения за повишена сигурност повече отколкото това се обуславя от риска, който те представляват. Това изисква редовно преразглеждане на решенията за настаняване.”⁸⁴

“По-специално, комитетът [КПИ] указа ясно, че затворниците, които са наказани с дисциплинарно изолиране или са изолирани административно, няма да бъдат: държани голи; лишени от дюшек за спане през нощта; лишени от разходка на открито. На тях трябва да им се позволява държането на материали за четене. Всички килии в отделението за изолиране трябва да имат звънци за повикване, в отделението винаги трябва да има

⁸¹ Препоръка № R (82) 17.

⁸² КПИ, Втори общ доклад, §55.

⁸³ КПИ, Втори общ доклад, §56.

⁸⁴ КПИ, Единадесети общ доклад, §32.

служител от персонала, а на прозорците на килиите не трябва да бъдат поставяни метални екрани.⁸⁵

“С премахването или с налагането в някои страни на мораториум върху смъртното наказание, все повече страни се изправят пред проблема на увеличаващия се брой осъдени на доживотен затвор без право на замяна. Страните-членки се призовават да обърнат внимание на специфичните проблеми, които възникват в резултат от това, особено на проблема, възникващ от факта, че осъдените на доживотен затвор се държат в условия, близки до единична изолация.”⁸⁶

“Писмени правила, процедура и практика регулират преразглеждането на статуса на затворниците в административна и защитна изолация от комисия по класификацията или друг оправомощен орган всеки седем дни през първите два месеца и всеки 30 дни впоследствие.”⁸⁷

“Писмени правила, процедура и практика гарантират, че квалифициран психиатър лично интервюира и подготвя писмен доклад за всеки затворник, който прекарва в изолация повече от 30 дни. Ако изолацията продължи повече от 30 дни, оценка на психичното състояние от квалифициран психиатър се прави най-малко на всеки три месеца или често, ако това е предписано от ръководителя на медицинската служба.”⁸⁸

“Писмени правила, процедура и практика гарантират, че затворниците в изолация имат възможност да се бръснат и къпят най-малко три пъти на седмица.”⁸⁹

12. Употреба на физическа сила, помощни средства и оръжие

“Никой не може да бъде подложен на изтезания или нечовешко или уничително отнасяне или наказание.”⁹⁰

По делото *Лабита срещу Италия* от 2000 г. ЕСПЧ прие, че държавата има задължение да направи пълно и ефективно разследване в случаите, когато затворник направи заслужаващо доверие заявление, че е бил малтретиран от затворническия персонал. “Такова разследване трябва да е в състояние да доведе до установяване и наказване на отговорните лица.”⁹¹ Всяко забавяне или недостатъчна активност на разследващия орган може да доведе, както е довело в дадения случай, до нарушение на чл. 3 от Европейската конвенция за правата на човека.

“63. 1. Персоналът в местата за изтърпяване на наказанието няма да използва сила срещу затворници освен за самозащита или в случаи на опити за бягство или активна или пасивна физическа съпротива на заповед, основаваща се на закона или на наредбите. Член на персонала, който употреби сила, трябва да я използва не повече отколкото е строго необходимо и да докладва за инцидента незабавно на началника на затвора.

2. Персоналът трябва да получава подходящо обучение за сдържане на агресивни затворници.

---

⁸⁵ Rod Morgan, Malcolm Evans, *Combating Torture*, p. 118.

⁸⁶ Цитиран в текста: ОССЕ, *Среща за реформа на затворите-2002*.

⁸⁷ Стандарти на АКА, 4-4253.

⁸⁸ Стандарти на АКА, 4-4256.

⁸⁹ Стандарти на АКА, 4-4262.

⁹⁰ Европейска конвенция за правата на човека, чл.3.

⁹¹ ECHR, *Labita v. Italy*, Appl. No.26772/95, Judgment from 6 April 2000.

3. Освен при специални случаи, персоналът, чиито задължения изискват пряк контакт със затворници, не трябва да бъде въоръжен. Нещо повече, при никакви обстоятелства не бива да се предоставя оръжие на персонал, който не е напълно обучен да го използва.⁹²

“Затворник, срещу когото е приложена каквато и да е физическа сила, трябва да има право веднага да бъде прегледан и, ако е необходимо, лекуван от лекар. Прегледът трябва да се осъществи извън обсега на чуваемост и, за предпочитане, извън погледа на немедицински персонал, а резултатите от прегледа (включително, всякакви релевантни заявления на затворника и лекарските заключения) трябва да бъдат формално записани и предоставени на затворника. В редките случаи, когато се налага използване на средства за физическо съдържане, затворникът трябва да се държи под постоянно и адекватно наблюдение. Впоследствие инструментите за съдържане трябва да се премахнат при първа възможност; те никога не трябва да се използват, а тяхното прилагане – да се продължава с цел наказание. И, накрая, всеки случай на използване на физическа сила срещу затворници трябва да се записва.”⁹³

“Справянето с проблема на насилието между затворниците изисква затворническият персонал да бъде поставен в положение, включително по отношение на броя на персонала, да използват своята власт и задачи за надзор по подходящ начин. Затворническият персонал трябва да бъде нащрек за признаци на безпокойство и да бъде както решен, така и подходящо обучен да се намесва когато е необходимо. Съществуването на позитивни отношения между персонала и затворниците, основани върху поддържането на сигурността и едновременно с това на грижата, е решаващ фактор в този контекст; това ще зависи до голяма степен от наличието на подходящи междуличностни комуникационни умения у персонала. Ръководството на затвора трябва да е готово да подкрепи изцяло персонала в осъществяване на неговите функции.”⁹⁴

“Когато по време на задържане или лишаване от свобода лице почине или изчезне, съдебен или друг орган трябва да започнат разследване за причините за смъртта или изчезването било по тяхна собствена инициатива, или по настояване на член на семейството на лицето или на всяко друго лице, което знае за случая. Доколкото е възможно, подобно разследване трябва да се проведе на същата процесуална основа и когато лице почине или изчезне скоро след приключването на срока на неговото задържане или лишаване от свобода. Резултатите от разследването трябва да бъдат предоставени при поискване, освен ако това би препятствало продължаващо наказателно разследване.”⁹⁵

“Писмени правила и процедура регулират употребата на огнестрелно оръжие, и включват следното:

- Оръжията са обект на строги правила за сигурност и проверки.
- Освен в извънредни ситуации, персоналът, носещ огнестрелно оръжие, работи само на вишките, в забранените зони, мобилните патрули или на други места, недостъпни за затворниците.
- Персоналът, охраняващ затворниците извън периметъра на институцията, прилага специални правила за осигуряване на сигурността на оръжията.

⁹² Европейски правила за затворите, правило 63.

⁹³ КПИ, Втори общ доклад, §53.

⁹⁴ КПИ, Единадесети общ доклад, §27.

⁹⁵ Принципи на ООН за защита при задържане и лишаване от свобода, принцип 34.

- Персоналът се инструктира да използва огнестрелно оръжие само ако са били използвани други средства и са били неефективни, освен ако член на персонала се убеди, че има непосредствена заплаха за човешки живот.⁹⁶

13. Конвоиране

“50.1. Когато затворниците се преместват в или от някаква институция, те трябва да бъдат излагани на публично показване колкото е възможно по-малко и трябва да се вземат подходящи мерки за тяхната защита от обиди, прояви на любопитство и каквото и да е разгласяване.

2. Транспортирането на лица, лишени от свобода, в условията на недостатъчна вентилация или осветление или по какъвто и да било начин, който ще им причини излишни физически трудности или унижение, е забранено.

3. Транспортирането на затворниците ще става за сметка на администрацията и в съответствие с установени правила.⁹⁷

14. Контакти с външния свят (свиждания, кореспонденция, уведомяване за смърт, заболяване и др.)

“1. Всеки има право на зачитане на неговия личен и семеен живот, на неговото жилище и тайната на неговата кореспонденция.

2. Намесата на държавните власти в ползването на това право е недопустима освен в случаите, предвидени в закона и необходими в едно демократично общество в интерес на националната и обществената сигурност или на икономическото благосъстояние на страната, за предотвратяване на безредици или престъпления, за защита на здравето и морала или на правата и свободите на другите.⁹⁸

По делото *Голдър срещу Обединеното кралство* от 1975 г. ЕСПЧ намери нарушение на чл. 6.1 от Европейската конвенция за правата на човека (право на достъп до съд и справедлив съдебен процес) в случай с отказ на Секретаря по вътрешните работи на Великобритания да разреши на затворник среща с неговия адвокат. Срещата е била нужна на затворника, за да се заведе дело за оклеветяване срещу служител на затвора.⁹⁹

Подхода си към проверката и спирането на кореспонденция на затворници ЕСПЧ определи по делото *Силвър и др. срещу Обединеното кралство* от 1983 г. Той отказа да приеме за нормална практиката, при която всички писма на затворниците се проверяват по силата на закона и без оглед на индивидуалната преценка дали във всеки един случай са изпълнени изискванията на чл. 8, т.2 от Европейската конвенция за правата на човека, т.е. дали ограничението е законно, дали то преследва една или повече от легитимните цели, посочени там и дали е необходимо в едно демократично общество. Според разбирането на съда “необходимо в едно демократично общество” означава ограничението да отговаря на “належаща социална нужда” и да бъде “пропорционално на преследваната легитимна цел”.¹⁰⁰ Съдът прие, че “някакви мерки за контрол на затворническата кореспонденция се

⁹⁶ Стандарти на АКА, 4-4204.

⁹⁷ Европейски правила за затворите, правило 50.

⁹⁸ Европейска конвенция за правата на човека, чл. 8.

⁹⁹ ECHR, *Golder v. the United Kingdom*, Appl. No.4451/70, Judgment from 21 February 1975.

¹⁰⁰ ECHR, *Silver and others v. the United Kingdom*, Appl. No.5947/72 et al., Judgment from 25 March 1983, §97.

налагат и те сами по себе си не са несъвместими с конвенцията”.¹⁰¹ Въпреки това, съдът намери нарушение на чл.8 от конвенцията в няколко десетки случая на спрѝна кореспонденция от британските затворнически власти на основата на общи законови разпоредби. В тези случаи според съда наложената мярка не е била необходима в едно демократично общество. След това дело ЕСПЧ се произнесе по подобен начин и по много други дела, свързани с проверка на затворническа кореспонденция.

По делото *Кембъл срещу Обединеното кралство* от 1992 г. ЕСПЧ намери нарушение на чл. 8 от Европейската конвенция за правата на човека в случай със затворник, чиито писма до неговия адвокат и Европейската комисия за правата на човека са отваряни от затворническата администрация. Това е ставало на основата на закон, който гласял, че “всяко писмо до и от затворника ще се чете от директора или от служител, упълномощен от него за тази цел”. Съдът намери, че макар проверката на кореспонденцията на затворника да е уредена в закон и да преследва легитимна цел (предотвратяване на безредици или престъпления), тя не е необходима в едно демократично общество. Съдът също така отбеляза: “Правото на неприкосновеност на кореспонденцията е особено важно в контекста на затвора, когато адвокатът може да е затруднен да посещава клиента си лично поради отдалечеността на затвора, както е в настоящия случай...Най-сетне, целта на поверителното общуване с адвоката не може да бъде постигната, ако средствата за общуване се подлагат на автоматичен контрол.”¹⁰²

По делото *Пиърс срещу Гърция* от 2001 г. ЕСПЧ реши, че отварянето на писмата на жалбоподателя, макар и в негово присъствие, до секретариата на Европейската комисия по правата на човека в Страсбург е представлявало нарушение на чл. 8 от Европейската конвенция. Отварянето на писмата е било регулирано с националното законодателство на Гърция, но не е било необходимо за легитимните цели по чл. 8.¹⁰³

По делото *Валашинас срещу Литва* от 2001 г. ЕСПЧ прие, че проверката на кореспонденцията на затворник, дори когато тя е основана на законова разпоредба, трябва да се основава на конкретна преценка на това, доколко в индивидуалния случай тя преследва една или повече от легитимните цели, формулирани в чл. 8 на Европейската конвенция за правата на човека. В противен случай проверката би нарушила правото на зачитане на личния живот на лишения от свобода, какъвто е бил случая с жалбоподателя, чиито писма до Европейския съд по правата на човека са били отваряни и съхранявани при затворническата администрация.¹⁰⁴

По делото *Петра срещу Румъния* от 1998 г. ЕСПЧ прие за неосновано на закон изземването на кореспонденция от затворник на базата на общи и неясни разпоредби. Според румънското законодателство затворниците имат право да получават и изпращат кореспонденция в зависимост от своя статус и поведение в затвора. Затворническата администрация на свой ред има право да иззема всяка кореспонденция и други печатни материали, “които са неподходящи за рехабилитацията на затворника”. По този повод съдът заключи: “Съдът повтаря, че макар и законът, който дава право на усмотрение, трябва да определя обхвата на усмотрението, не е възможно да се постигне абсолютна сигурност при формулирането на закона и възможният резултат от всяко търсене на сигурност би бил излишна строгост. В настоящия случай местните разпоредби, приложими към наблюдението на затворническата кореспонденция, са Закон №23/1969 и правилника

---

¹⁰¹ Ibid., §98.

¹⁰² ECHR, *Campbell v. the United Kingdom*, Appl. No.13590/88, Judgment from 28 February 1992, §§50, 53, 64.

¹⁰³ ECHR, *Peers v. Greece*, Appl. No.28524/95, Judgment from 19 April 2001.

¹⁰⁴ ECHR, *Valašinas v. Lithuania*, Appl. No.44558/98, Judgment from 24 July 2001.

за прилагането му. Членове 17, 18 и 20 от този закон обаче оставят на националните власти твърде много възможност за усмотрение. По-специално, те не отиват по-нататък от посочването в много обща форма на правото на осъдените затворници да получават и изпращат писма и дават право на директора на затвора да задържа всяко писмо или вестник, книга или списание "които не са подходящи за рехабилитацията на затворника". Наблюдението на кореспонденцията следователно изглежда да е автоматична, независима от всякакво решение на съдебен орган, и неподлежаща на обжалване... В резюме, г-н Петра не се е ползвал от минимума защита, на която гражданите имат право по силата на върховенството на закона в едно демократично общество. Съдът следователно заключава, че ограничението не е предвидено в закона и че има нарушение на чл. 8."¹⁰⁵

"43.1. На затворниците ще им се разрешава да се свързват със своите семейства и, в съответствие с изискванията на режима, сигурността и добрия ред, с лица или представители на външни организации и да имат свиждания с тях толкова често, колкото е възможно.

2. За стимулиране на контактите с външния свят ще съществува система на отпуски от затвора, съответстваща на целите на наказанието в част VI от тези правила.

44.1. Затворниците, които са чужди граждани, ще бъдат информирани без отлагане за своето право да поискат среща и да им бъдат предоставени разумни условия за връзка с дипломатически или консулски представител на тяхната държава. Затворническата администрация ще съдейства напълно на тези представители с оглед интересите на чуждите граждани в затвора, които могат да имат специални нужди.

2. Затворниците, които са граждани на държави без дипломатически или консулски представителства в страната, както и бежанци или лица без гражданство, ще имат подобни възможности да контактуват с дипломатически представител на държава, представляваща техните интереси или пък с национални или международни органи, чиито задачи са да защитават интересите на подобни лица.

45. Затворниците ще имат възможност да научават редовно новините от вестниците, списанията и другите публикации, радио и телевизионните предавания, лекции или други подобни средства, разрешени и контролирани от администрацията. Специални мерки следва да се приемат за задоволяване на нуждите на чуждите граждани, които имат затруднения с езика."¹⁰⁶

"49. 1. В случай на смърт, сериозно заболяване или на сериозно нараняване на затворник или преместването му в психиатрично заведение, началникът веднага ще уведоми другия съпруг, ако затворникът е семеен, или най-близкия роднина и във всеки случай ще уведоми всяко друго лице предварително посочено от затворника.

2. Затворник ще бъде уведомяван незабавно за смъртта или сериозното заболяване на близък роднина. В тези случаи, когато обстоятелствата го позволяват, на затворника ще се разрешава да посети своя болен роднина или да види починалия с или без охрана.

3. Всички затворници ще имат правото да уведомят незабавно своите семейства за затварянето си или преместването си в друга институция."¹⁰⁷

"22.3. Когато затворниците получат правото да излязат извън сградата на затвора, трябва да им бъде разрешено да носят собствените си дрехи или друго неотличаващо се облекло."¹⁰⁸

¹⁰⁵ ECHR, Petra v. Romania, Appl. No.115/1997/899/1111, Judgment from 23 September 1998.

¹⁰⁶ Европейски правила за затворите, правила 43-45.

¹⁰⁷ Европейски правила за затворите, правило 49.

¹⁰⁸ Европейски правила за затворите, правило 22.3.

“68. Трябва да се направи възможно затворниците да се срещат със своите сексуални партньори без визуално наблюдение по време на свиждането.”¹⁰⁹

“Писмени правила, процедура и практика установяват разумен достъп между затворниците и медиите, ограничен само от необходимостта да се поддържа редът и сигурността и за защита на личния живот на затворниците. Исканията за интервюта на медиите и съгласието на затворниците са писмени.”¹¹⁰

“Писмени правила, процедура и практика гарантират и подпомагат достъпа на затворниците до адвокат и подпомагат конфиденциалните контакти с адвокати и с техните упълномощени представители; тези контакти включват, но не се ограничават до телефонна комуникация, нецензурирана кореспонденция и посещения.”¹¹¹

“Писмени правила, процедура и практика осигуряват на бедните затворници, както се определят от правилата, средства за специални пощенски разходи, за да поддържат връзки с хора извън затвора.”¹¹²

“Хюман райтс уоч препоръчва:

- Затворническата администрация трябва да уведоми най-близкия роднина за преместване, сериозно заболяване или смърт на затворник в рамките на 24 часа. Същото се отнася и за уведомяването на затворника за смъртта или сериозното заболяване на близък роднина;
- Писмата на затворниците не трябва да се четат от администрацията, освен когато това е обосновано от непосредствена необходимост, свързана със сигурността. Писмата до адвокатите, когато са обозначени по подходящ начин, не трябва да бъдат отваряни;
- Не трябва да има ограничения за броя и дължината на писмата, които затворниците могат да изпращат или да получават;
- Затворниците трябва да имат достъп до радио и телевизия, както и право да се абонират за периодични издания и да ги получават;
- При всички посещения трябва по правило да се позволява контакт. Забрана на контакта може да бъде наложена само като дисциплинарна мярка за нарушаване на правилата на затвора, свързани с посещенията. Такава забрана трябва да се налага само в съответствие с подходяща дисциплинарна процедура и само за строго определен период от време;
- Всички видове контакти със семейството трябва да се насърчават и облекчават, включително съпружеските посещения без отпуск;
- Преместване на затворниците в институции, далеч от техния дом, никога не трябва да се използва като дисциплинарна мярка;
- Посещенията винаги трябва да бъдат най-малко един час. На затворниците трябва да се даде възможност да удължат посещенияето в замяна на по-редки посещения, система, която ще позволи на роднините, пътуващи отдалеч, да се възползват по-пълно от посещенияето;
- В страните с развита телефонна мрежа на затворниците трябва да се позволява достъп до телефона при определени правила. Телефонният разговор не трябва да се брои като посещение.”¹¹³

¹⁰⁹ Препоръка относно етическите и организационни аспекти на здравеопазването в затвора, чл. 68.

¹¹⁰ Стандарти на АКА, 4-4279.

¹¹¹ Стандарти на АКА, 4-4275.

¹¹² Стандарти на АКА, 4-4489.

¹¹³ ХРУ, Глобален доклад за затворите, с.107-108.

15. Неприкосновеност на личността и на собствеността

По делото *Ван дер Вен срещу Холандия* от 2003 г. ЕСПЧ прие, че комбинацията от рутинен обиск по голо на затворник със строг режим представлява деградиращо третиране в нарушение на чл. 3 от Европейската конвенция за правата на човека. В съответствие с правилника на затвора, затворникът-жалбоподател е бил обискиран по голо преди и след посещенията на своите близки (веднъж месечно), при посещение на медицинската част, при зъболекаря и при бръснаря. В допълнение към това, той е бил обискиран по голо и по време на седмичните претърсвания на килията му, дори когато в промеждутъка между двете претърсвания не е имал контакт с външни хора.¹¹⁴

По делото *Валашинас срещу Литва* от 2001 г. ЕСПЧ прие, че събличането гол пред жена-служител на затвора с цел претърсване, както и пипането на неговите полови органи, а след това на получената по време на свиждане храна с голи ръце представлява нарушение на чл. 3 от Европейската конвенция за правата на човека. "Съдът смята, че макар обиските по голо да се налагат понякога, за да се гарантира сигурността в затвора и да се предотвратят престъпления, те трябва да се осъществяват по подходящ начин. Задължаването на жалбоподателя да се съблича гол пред жена и след това докосването на неговите полови органи и храна с голи ръце, показва очевидна липса на уважение към жалбоподателя и в резултат унижава неговото човешко достойнство. Това сигурно му е причинило чувства на страдание и малоценност, които са в състояние да го унижат и потиснат."¹¹⁵

"48.1. Всички пари, ценности и други вещи, принадлежащи на затворниците, които не им е позволено да задържат според правилника на затвора, ще бъдат при постъпване в затвора давани на съхранение. Протокол за това ще се подписва от затворника. Ще се вземат мерки за тяхното съхраняване в добро състояние. Ако възникне необходимостта да се унищожи някой от предметите, това ще се записва и затворникът ще бъде уведомяван.

2. При освобождаване на затворника всички вещи и пари ще бъдат връщани с изключение на случаите, в които е било разрешавано теглене на пари или изпращане на такива вещи извън затвора или по хигиенни съображения е било преценено за необходимо унищожаването на някой предмет. Затворникът подписва квитанция за получените вещи и суми.

3. В рамките на възможното всякакви суми или вещи, получени от затворника отвън, ще се третират по същия начин, освен ако не са предвидени и разрешени за използване по време на изтърпяването на наказанието.

4. Ако затворник донесе със себе си някакви лекарства, медицинското лице ще реши как те ще бъдат използвани."¹¹⁶

16. Разходки на открито, физически упражнения и други занимания

"21.1. Всеки затворник, който не е зает с работа на открито, има право всеки ден на минимум един час подходящи физически упражнения на чист въздух, ако времето позволява това."¹¹⁷

¹¹⁴ ECHR, *Van der Ven v. the Netherlands*, Appl. No.50901/99, Judgment from 4 February 2003.

¹¹⁵ ECHR, *Valašinas v. Lithuania*, Appl. No.44558/98, Judgment from 24 July 2001, §117.

¹¹⁶ Европейски правила за затворите, правило 48.

¹¹⁷ Минимални стандарти за третиране на лишени от свобода, чл. 21.1.

“83. Затворническият режим трябва да отчита значението на правилно организирани дейности по осигуряване на физическото и умственото здраве, достатъчните упражнения и възможности за отдих.

84. За тази цел в рамките и в съответствие с режима на превъзпитание и обучение трябва да бъде организирана подходяща програма за физкултура, спорт и друга почивна дейност, за което се предоставят място, съоръжения и екипировка.

85. Затворническата администрация следи за това, затворниците, които участват в тези програми да са физически пригодни за това. Под ръководството на лекар се създават специални условия за лечебна физкултура и терапия за затворниците, които имат нужда от това.”¹¹⁸

“Трябва особено да се отбележи престоят на открито. Изискването на затворниците да се разреши поне един час престой на открито всеки ден е широко прието (за предпочитане е то да представлява част от по-широка програма за дейности). КПИ подчертава, че на всички затворници без изключение (включително на тези, изтърпяващи наказание в наказателна килия) трябва да се предлага възможност за престой на открито всеки ден. Също така, безусловно, местата за престой на открито трябва да бъдат достатъчно просторни и по възможност да предлагат защита при лошо време.”¹¹⁹

17. Ресоциализация

“68. Веднага след приемането на всеки затворник и проучване на неговата личностна характеристика, в зависимост от срока на наказанието се изготвя индивидуална програма за въздействие в подходящо заведение, като се отчете проучването на индивидуалните нужди, възможности и склонности, особено близостта до роднините.

69. 1. В рамките на установения режим на затворниците се предоставя възможността да участват в такива дейности в институцията, които да развият у тях чувство на отговорност, на опора върху собствените сили и да стимулира интерес към собственото им превъзпитание.

2. Трябва да се полагат усилия за развитие на такива методи, които да насърчават сътрудничеството и участието на затворниците в тяхното собствено превъзпитание. За тази цел затворниците ще бъдат насърчавани в рамките на ограниченията в правило 34 да поемат отговорности в някои от дейностите на институцията.

70. 1. Подготовката на затворниците за тяхното освобождаване трябва да започва веднага след приемането им в местата за изтърпяване на наказанието. Така, отношението към затворниците трябва да подчертава не тяхното изолиране от обществото, а продължаващото им участие в него. Там, където това е възможно, обществени организации и социални работници трябва да бъдат привлечени да оказват помощ на персонала за целите на обществената рехабилитация на затворниците, в това число чрез поддържане и подобряване на отношенията със семейството, с други хора, с органи и организации в социалната сфера. В рамките на разрешеното от закона и от присъдата, трябва да се предприемат мерки за гарантиране на правата, засягащи гражданските им интереси, социалната сигурност и други социални интереси на затворниците.

2. Индивидуалните програми трябва да включват разпоредба за отпуск, който да бъде предоставян за възможно по-дълъг срок по медицински, образователни, професионални, семейни и други обществени причини.

---

¹¹⁸ Европейски правила за затворите, правила 83-85.

¹¹⁹ КПИ, Втори общ доклад, §48.

3. На чуждите граждани не трябва да бъде отказван отпуск единствено въз основа на тяхната националност. Нещо повече, трябва да се положат усилия те да участват в съвместни мероприятия, които да намалят чувството им за изолация.”¹²⁰

“Една добра програма за различни дейности (работа, обучение, спорт и т.н.) е от ключово значение за благосъстоянието на затворниците. Това се отнася както за заведенията за осъдени, така и за обвиняеми и подсъдими...Затворниците не могат просто да бъдат оставени да вегетират седмици и дори месеци, затворени в килиите си, независимо от това колко добри са материалните условия вътре в килиите. КПИ смята, че целта и в заведенията за обвиняеми и подсъдими трябва да бъде затворниците да прекарват значителна част от деня (8 часа и повече) извън техните килии, ангажирани в смислени дейности от различен характер”¹²¹

“Страните-членки на ОССЕ трябва да обмислят възможността за създаване на сдружения на затворници.”¹²²

18. Образование

“77. Във всяко място за лишаване от свобода трябва да бъде организирана цялостна система на обучение, която да предоставя възможност на всички затворници да осъществяват поне част от своите индивидуални нужди и стремежи. Целта на тези програми трябва да бъде подобряване възможностите за успешна ресоциализация, издигане на морала и подобряване на нагласите на затворниците и тяхното самоуважение.

78. В рамките на затворническия режим образованието трябва да се разглежда като дейност, която има същия статут и основно възнаграждение както работата, при условие че се извършва в нормални работни часове и е част от разрешената програма за индивидуално въздействие.

79. Затворническата администрация трябва да отделя специално внимание на образованието на младите затворници, на затворниците от чужд произход или със специални културни или етнически нужди.

80. Специфични програми за ограмотяване трябва да се организират за затворници, които имат специални проблеми, като неумение да четат или да смятат.

81. Доколкото това е възможно, образованието на затворниците:

- а. ще бъде интегрирано с образователната система на страната, така че след освобождаването си да продължат своето образование без затруднения;
- б. ще се провежда във външни учебни заведения.

82. Всяко място за лишаване от свобода ще има библиотека за общо ползване от всички категории затворници, подходящо снабдена с широк избор от художествена и образователна литература, като затворниците ще бъдат поощрявани да се ползват от нея. Доколкото е възможно, затворническата библиотека ще се организира в сътрудничество с местни библиотечни служби.”¹²³

19. Изповядване на религия или убеждение

“46. В рамките на възможното всеки затворник ще има възможността да задоволява нуждите на своя религиозен, духовен или морален живот, като посещава службите или

¹²⁰ Европейски правила за затворите, правила 68-70.

¹²¹ КПИ, Втори общ доклад, §47.

¹²² Цитиран в текста: ОССЕ, Среща за реформа на затворите-2002.

¹²³ Европейски правила за затворите, правила 77-82.

събранията, които се организират в затвора и като притежава необходимите книги и литература.

47.1. Квалифициран представител на съответната религия ще бъде назначаван и одобряван в случаите, когато в затвора има достатъчен брой затворници от същата религия. Бройката ще бъде целодневна, ако това се оправдава от броя на затворниците и от условията.

2. Квалифициран представител, назначен и одобрен според параграф 1, ще може да осъществява редовни служби и дейности и религиозни посещения насаме на затворници от своята религия в подходящо за това време.

3. На никой затворник няма да се отказва достъп до квалифициран представител на никоя религия. На затворника ще се разрешава да отказва посещение на религиозен представител в случай, че той възразява срещу това.¹²⁴

“Писмени правила, процедура и практика осигуряват специална диета за затворниците, чиито религиозни вярвания изискват придържането към религиозна диета.”¹²⁵

20. Персонал

“52. Затворническият персонал трябва да бъде непрекъснато окуражаван чрез обучение, консултации и позитивен управленски стил да се стреми към хуманни стандарти, висока ефективност и ангажираност към своите задължения.”¹²⁶

“54. 2. Сътрудниците от затворническият персонал нормално трябва да бъдат назначавани на постоянна длъжност като професионален състав и да имат статут на държавни служители със сигурност на кариерата при единствени условия: добро поведение, ефикасност, добро физическо и душевно здраве и подходящо образование. Заплатите трябва да бъдат адекватни, за да привличат и задържат подходящи мъже и жени; допълнителните облаги и условията на службата трябва да бъдат благоприятни предвид напрегнатия характер на труда.”¹²⁷

“55. 1. След назначаването или след съответния период на натрупване на практически опит, персоналят трябва да премине курс на обучение що се отнася до техните специфични задължения и задължения от общ характер, както и да бъде подложен на теоретичен и практичен изпит, освен ако професионалната им квалификация не го правят излишно.

2. По време на тяхната кариера, целият персонал трябва да поддържа и да подобрява професионалните си познания като посещава периодично вътрешни курсове за обучение, организирани от администрацията.

3. Трябва да се създават условия за разширяване на опита и обучението на персонала, като по този начин се подобри професионалната им квалификация.

4. Обучението на целия персонал трябва да включва изучаване на разпоредбите и прилагането на Европейските правила за затворите и на Европейската конвенция за правата на човека.”¹²⁸

“57.1. Доколкото това е възможно в персонала трябва да бъдат включени достатъчен брой специалисти като психиатри, психолози, социални работници, учители, преподаватели по професионално обучение, физкултура и спорт.”¹²⁹

---

¹²⁴ Европейски правила за затворите, правила 46-47.

¹²⁵ Стандарти на АКА, 4-4319.

¹²⁶ Европейски правила за затворите, правило 52.

¹²⁷ Европейски правила за затворите, правило 54.2.

¹²⁸ Европейски правила за затворите, правило 55.

“60.1. Началникът, заместникът и по-голямата част от другия персонал на институцията трябва да могат да говорят езика на най-голямата част от затворниците или език, разбираем за най-голямата част от тях.

2. Когато това е необходимо и възможно, ще се ползват услугите на преводач.”¹³⁰

“62. Следва да се поощрява назначаването на персонал в местата за изтърпяване на наказанието или в част от тях, където са настанени затворници от противоположния пол.”¹³¹

21. Инспекции

- “Страните-членки на ОССЕ се приканват да разрешат цялостно наблюдение на представители на гражданското общество на всички места за задържане.
- Страните-членки на ОССЕ трябва да обмислят осигуряването на твърда законова основа за наблюдението на неправителствените организации на местата за задържане, включително местата за предварително задържане и за полицейско задържане. В случай на липса на ясна законова база, властите трябва да използват своите правомощия на усмотрение, за да разрешат наблюдението на гражданското общество.”¹³²

“5. Защитата на индивидуалните права на затворниците, по-специално от гледна точка на спазване на законността при изпълнение на наказанието лишаване от свобода, трябва да бъде осигурена посредством надзор, осъществен в съответствие с вътрешните норми от съдебен или от друг по подходящ начин формиран орган, упълномощен да посещава затворниците и не принадлежащ към затворническата администрация.”¹³³

“Ефективните процедури за жалби и инспекции са основни предпазни мерки срещу малтретиране в затворите. Затворниците трябва да имат пътища за оплакване както вътре, така и извън системата на затворите, включително възможност за конфиденциален достъп до съответните власти. КПИ отдава особено значение на редовните посещения на всеки затвор от независим орган (напр. наблюдателна комисия или съдия, който упражнява надзор). Органът трябва да има правомощия да изслушва (и, ако е необходимо, да предприема действия във връзка с) жалбите на затворниците и да инспектира помещенията на заведението. Такива органи могат между другото да играят важна роля на посредници между ръководството на затвора и даден затворник или затворници.”¹³⁴

“Хюман райтс уоч призовава всички правителства да:

- Осигурят система на редовен достъп до затворите на местните неправителствени организации и на международни групи, които демонстрират трайна загриженост за условията в затворите;
- Установят политика на предоставяне на достъп до затворниците на журналисти от медиите (включително електронните), и за конфиденциални интервюта с всички затворници;

---

¹²⁹ Европейски правила за затворите, правило 57.1.

¹³⁰ Европейски правила за затворите, правило 60.

¹³¹ Европейски правила за затворите, правило 62.

¹³² Цитиран в текста: ОССЕ, Среца за реформа на затворите-2002.

¹³³ Европейски правила за затворите, правило 5.

¹³⁴ КПИ, Втори общ доклад, §54.

- Направят резултатите от инспекциите в затворите публично достояние, освен в случаите, когато би се нарушило правото на личен живот и сигурност на затворниците или при специалните случаи на разследвания от Международния комитет на червения кръст.¹³⁵

22. Специални стандарти за определени категории

“Страните-членки на ОССЕ ще отделят специално внимание на правата на уязвимите групи в затворите и по-специално на жените, младежите и малцинствата.”¹³⁶

А. Обвиняеми и подсъдими

“91. Без ущърб за правните норми за защита на индивидуалната свобода или процедурата, предвидена за неосъдени затворници, тези затворници, смятани за невинни до доказване на противното, следва да се ползват от възможните преимущества по правило 90 и да бъдат третирани без други ограничения, освен тези, необходими за наказателния процес и сигурността на мястото за лишаване от свобода.

92.1. Неосъдените затворници ще могат да уведомят незабавно семействата си за своето задържане и да получат разумни средства за връзка със семейства и приятели и лица, с които имат законен интерес да влязат във връзка.

2. Те също така ще могат да имат посещения от тях в хуманни условия, подложени единствено на такива ограничения и надзор, които са необходими за правораздаването и за сигурността и добрия ред на мястото за лишаване от свобода.

3. Ако неосъден затворник не желае да уведомява никой от горните лица, затворническата администрация не трябва да го прави по своя инициатива, освен ако има наложителни причини, като например възрастта, умственото състояние или друг недъг на затворника.”¹³⁷

“94. Освен в случаите, когато това е нежелателно, неосъдените затворници ще имат възможността да получат отделна стая.”¹³⁸

“96. На неосъдените затворници ще се предоставя правото по възможност да работят, но няма да се изисква да работят. Тези, които изберат да работят, ще получават заплащане като на другите затворници. Когато съществува възможност за образование и професионално обучение, неосъдените затворници ще бъдат поощрявани да се възползват от тези възможности.

97. Неосъдените затворници ще могат да се снабдяват за собствена сметка или за сметка на трети лица с такива книги, вестници, писмени материали и други средства за занимание, които са съвместими с интересите на правораздаването, сигурността и добрия ред на мястото за лишаване от свобода.

98. Неосъдените затворници ще имат възможността да бъдат посещавани и лекувани от собствен лекар или зъболекар, ако за тази молба съществуват разумни основания. При

¹³⁵ ХРУ, Глобален доклад за затворите, с.113-114.

¹³⁶ Цитиран в текста: ОССЕ, Среца за реформа на затворите-2002.

¹³⁷ Европейски правила за затворите, правила 91-92.

¹³⁸ Европейски правила за затворите, правило 94.

отказ да се удовлетвори тази молба, следва да се посочат причините. Съответните разходи няма да са за сметка на администрацията на затворите.”¹³⁹

Б. Деца

“Спалните помещения нормално следва да бъдат общи за малки групи или индивидуални, като се вземат под внимание местните стандарти. През време на часовете за спане следва да има редовен, ненаатрапчив надзор върху всички спални помещения, включително индивидуалните стаи и груповите спални, за да се осигури защитата на всеки младеж. На всеки непълнолетен следва да се предостави по местните или националните стандарти отделни и достатъчни спални принадлежности, които да са чисти при издаване, да се държат в добър ред и да се сменят достатъчно често за осигуряване на хигиената.”¹⁴⁰

“Доколкото това е възможно, непълнолетните трябва да имат право да използват собствено облекло. Местата за лишаване от свобода следва да осигуряват на всеки непълнолетен персонално облекло, подходящо за климата и за поддържане на добро здраве, което при това не следва по никакъв начин да бъде унижително или обидно. На непълнолетните, които се преместват от заведението или излизат от него с някаква цел, следва да се разреши да носят собствено облекло.”¹⁴¹

“Всеки непълнолетен в задължителна училищна възраст има право на образование, подходящо на нуждите и способностите му и предназначено да го подготви за връщане в обществото. Такова образование следва да се предоставя извън мястото за лишаване от свобода в обществени училища, където това е възможно, и, във всеки случай, от квалифицирани учители посредством програми, единни с образователната система на страната, така че непълнолетният да може след освобождението си да продължи без затруднения образованието си. Администрацията на заведението следва да обърне специално внимание на образованието на непълнолетните от чужд произход или с особени културни или етнически нужди. Неграмотните и онези, които имат трудности с усвояването на учебния материал, следва да имат право на специално образование.”¹⁴²

“Дипломите или образователните сертификати, получени от непълнолетните през време на задържането им, не следва по никакъв начин да показват, че непълнолетният е бил в заведение за лишаване от свобода.”¹⁴³

“Заведенията за лишаване от свобода на непълнолетни следва да въведат специализирани превантивни и рехабилитационни програми против наркоманията, които да се прилагат от квалифициран персонал. Тези програми следва да бъдат адаптирани към възрастта, пола и други изисквания на обхванатите непълнолетни. За наркоманите и зависимите от алкохола непълнолетни следва да има на разположение детоксикационни звена и служби със съответно обучен персонал.”¹⁴⁴

“Всеки непълнолетен следва да има правото да общува писмено или по телефона поне два пъти седмично с избрано от него лице, освен ако е законно ограничен, и следва при нужда

---

¹³⁹ Европейски правила за затворите, правила 96-98.

¹⁴⁰ Правила на ООН за защита на лишените от свобода непълнолетни, правило 33.

¹⁴¹ Правила на ООН за защита на лишените от свобода непълнолетни, правило 36.

¹⁴² Правила на ООН за защита на лишените от свобода непълнолетни, правило 38.

¹⁴³ Правила на ООН за защита на лишените от свобода непълнолетни, правило 40.

¹⁴⁴ Правила на ООН за защита на лишените от свобода непълнолетни, правило 54.

да бъде подпомогнат за ефективно ползване на това право. Всеки непълнолетен следва да има правото да получава кореспонденция.”¹⁴⁵

“Носенето и използването на оръжие от персонала следва да е забранено във всяко заведение, където се задържат непълнолетни.”¹⁴⁶

“Всички дисциплинарни мерки, които представляват жестоко, нечовешко или унижително третиране, трябва да бъдат строго забранени, включително телесното наказание, поместването в тъмна килия, строго или единично затваряне или всяко друго наказание, което може да увреди физическото или психичното здраве на непълнолетния. Намалването на храната и ограничаването или лишаването от контакт с членове на семейството следва да се забранят независимо от целта. Трудът следва винаги да се разглежда като възпитателна мярка и средство за укрепване самоуважението на непълнолетния при подготвянето му за връщане в обществото и не следва да се налага като дисциплинарна санкция. Никой непълнолетен не следва да се санкционира повече от един път за едно и също дисциплинарно нарушение. Колективното санкциониране трябва да е забранено.”¹⁴⁷

“Страните-членки на ОССЕ ще отделят специално внимание на рехабилитацията и образованието, особено за младежите.”¹⁴⁸

В. Жени

“28. 1. Там, където това е възможно, трябва да бъдат осигурени възможности за раждане в болница извън затвора. Въпреки това обаче, освен ако няма създадени други специални условия, във всяко място за изтърпяване на наказанието лишаване от свобода трябва да има необходимия персонал и условия за раждане и условия за държане на бременни и за грижи след раждането. Ако едно дете е родено в затвора, този факт не следва да се споменава в неговия акт за раждане.”¹⁴⁹

“Младите нарушителки от женски пол, поставени в институция, заслужават специално отношение с оглед на техните лични нужди и проблеми. Те в никакъв случай не трябва да получават по-малко грижи, защита, помощ, лечение и обучение, отколкото младите нарушители от мъжки пол. Тяхното безпристрастно третиране трябва да бъде осигурено.”¹⁵⁰

“Хюман райтс уоч препоръчва:

- На жените-затворнички трябва да бъдат раздавани санитарни превръзки или техни заместители и да имат всекидневен достъп до душ или негов заместител по време на менструация;
- Възможностите за обучение и работа трябва да бъдат еднакви за мъжете и жените;
- Там, където посещенията при жените-затворнички са силно ограничени поради далечните разстояния, които роднините трябва да пропътуват, властите трябва да направят усилия да компенсират това (чрез субсидиране на пътуванията на роднините или чрез някаква друга система);

¹⁴⁵ Правила на ООН за защита на лишените от свобода непълнолетни, правило 61.

¹⁴⁶ Правила на ООН за защита на лишените от свобода непълнолетни, правило 65.

¹⁴⁷ Правила на ООН за защита на лишените от свобода непълнолетни, правило 67.

¹⁴⁸ Цитиран в текста: ОССЕ, Среца за реформа на затворите-2002.

¹⁴⁹ Европейски правила за затворите, правило 28. 1.

¹⁵⁰ Пекински правила, правило 26.4.

- Бременните затворнички трябва да се преглеждат редовно и да получават подходяща храна;
- Кърмещите майки трябва да получават подходяща храна;
- Трябва да се полагат усилия за облекчаване на контактите на майките с техните деца и на тяхното право да насочват тяхното възпитание.¹⁵¹

Г. Осъдени на доживотен затвор и на дълги срокове лишаване от свобода

“Дългосрочното лишаване от свобода може да има много десоциализиращи ефекти върху затворниците. В допълнение към това, че те стават институционализирани, лишените от свобода за дълги срокове могат да изпитват и много психологически проблеми (включително загуба на самоуважение и поразяване на социалните им умения) и да проявят тенденция към все по-задълбочаващо се откъсване от обществото, към което почти всички те един ден ще се завърнат. Според КППТ, режимите, които се налагат на затворниците, изтърпяващи дълги присъди, трябва да имат за цел да компенсират тези ефекти в позитивен и проактивен смисъл. Тези затворници трябва да имат достъп до широк кръг смислени дейности от разнообразен характер (работа, за препоръчване с професионална насоченост; образование; спорт; отдих/общуване). Те също така трябва да имат възможност да упражняват в някаква степен избор на начина, по който прекарват времето си като по този начин се насърчава чувството им за автономия и лична отговорност. Трябва да се предприемат допълнителни стъпки за осмисляне на тяхното време, прекарано в затвора; по-специално, важни стъпки в подпомагането на тези хора да се справят със своята присъда и да се подготвят за живота извън него е предлагането на индивидуални планове за времето, прекарано в затвора, и подходяща психо-социална подкрепа. Негативните ефекти на институционализацията върху затворниците, изтърпяващи дълги присъди, ще се проявят по-слабо, а те ще бъдат по-добре подготвени за освобождаването, ако те са в състояние да влизат в ефективен контакт с външния свят.”¹⁵²

Д. Лишени от свобода със специфични медицински проблеми – HIV/СПИН, душевно болни и др.

“100.1. Лица, за които се установи, че са душевноболни, следва да не бъдат задържани в затвор и да се вземат мерки за тяхното преместване в подходящи заведения за душевноболни колкото се може по-бързо.

2. За наблюдение и лечение на затворници, страдащи тежко от други душевни разстройства или увреждания, трябва да има специализирани заведения или отделения под медицински надзор.

3. Медицинските или психиатричните служби на местата за изтърпяване на наказанието ще се грижат за психиатричното лечение на всички затворници, имащи нужда от такова.

4. По договореност със съответните местни агенции ще се вземат мерки, осигуряващи при необходимост продължаване на психиатричното лечение след освобождаването и предоставянето на социална психиатрична помощ след лечението.”¹⁵³

“Доколкото сегрегацията, изолацията и ограниченията в работата, спорта и забавленията не се смятат за необходими към серопозитивните хора в обществото, същата нагласа трябва да се възприеме и към серопозитивните затворници.”¹⁵⁴

¹⁵¹ ХРУ, Глобален доклад за затворите, с. 40.

¹⁵² КПИ, Единадесети общ доклад, §33.

¹⁵³ Европейски правила за затворите, правило 100.

¹⁵⁴ Препоръка относно контрола на инфекциозните заболявания в затвора, чл. 9.

“Доколкото е възможно, на затворниците с терминално HIV заболяване трябва да се предложи предсрочно освобождаване и да им се предостави подходящо лечение извън затвора.”¹⁵⁵

Източници:

1. Основные принципы обращения с заключенными, Резолюция 45/111 Генеральной Ассамблеи ООН от 14 декабря 1990 года, достъпна на www1.umn.edu/humanrts/russian/instree/Rg2bpt.html. Цитирани в текста: Основни принципи за третиране на затворниците.
2. Минимални стандарти за третиране на лишените от свобода, U.N. Doc. A/CONF/611, annex I, E.S.C. res. 663C, 24 U.N. ESCOR Supp. (No. 1) at 11, U.N. Doc. E/3048 (1957), amended E.S.C. res. 2076, 62 U.N. ESCOR Supp. (No. 1) at 35, U.N. Doc. E/5988 (1977). Цитирани в текста: Минимални стандарти за третиране на лишените от свобода.
3. European Committee for the Prevention of Torture and Inhuman or Degrading Treatment or Punishment, Second General Report [CPT/Inf (92) 3]. Цитиран в текста: КПИ, Втори общ доклад.
4. European Committee for the Prevention of Torture and Inhuman or Degrading Treatment or Punishment, Third General Report [CPT/Inf (93) 12]. Цитиран в текста: КПИ, Трети общ доклад.
5. European Committee for the Prevention of Torture and Inhuman or Degrading Treatment or Punishment, Seventh General Report [CPT/Inf (97) 10]. Цитиран в текста: КПИ, Седми общ доклад.
6. European Committee for the Prevention of Torture and Inhuman or Degrading Treatment or Punishment, Eleventh General Report [CPT/Inf (2001) 16]. Цитиран в текста: КПИ, Единадесети общ доклад.
7. Report to the Irish Government on the visit to Ireland carried out by the European Committee for the Prevention of Torture and Inhuman or Degrading Treatment or Punishment (CPT) from 31 August to 9 September 1998, Strasbourg, 17 December 1999. Цитиран в текста: КПИ, Първи ирландски доклад.
8. Международен пакт за граждански и политически права, ДВ, бр.43 от 28. 05. 1976 г. Цитиран в текста: Международен пакт за граждански и политически права.
9. Европейска конвенция за защита на правата на човека и основните свободи, ДВ, бр. 66 от 14.08.1992 г. Цитирана в текста: Европейска конвенция за правата на човека.
10. Европейски правила за затворите, Препоръка № R(87)3 на Комитета на министрите на Съвета на Европа от 12 февруари 1987 г. Цитирани в текста: Европейски правила за затворите.
11. Judgments and Decisions of the European Court of Human Rights and of the European Commission on Human Rights, достъпни на: www.echr.coe.int. В текста са цитирани конкретните решения.
12. UN Body of Principles for the Protection of All Persons under Any Form of Detention or Imprisonment, G.A. res. 43/173, annex, 43 U.N. GAOR Supp. (No. 49) at 298, U. N. Doc. A/43/49 (1988). Цитирани в текста: Принципи на ООН за защита при задържане и лишаване от свобода.

---

¹⁵⁵ Препоръка относно контрола на инфекциозните заболявания в затвора, чл. 14.

13. U.N. Standard Minimum Rules for the Administration of Juvenile Justice, G.A. res. 40/33, annex, 40 U.N. GAOR Supp. (No.52) at 207, U.N. Doc. A/40/53 (1985). Цитирани в текста: Пекински правила.
14. UN Rules for the Protection of Juveniles Deprived of their Liberty, G.A. res. 45/113, annex, 45 U.N. GAOR Supp. (No. 49A) at 205, U.N. Doc. A A/45/49 (1990). Цитирани в текста: Правила на ООН за защита на лишените от свобода непълнолетни.
15. Human Rights Watch, Global Report on Prisons, New York etc., HRW, 1993. Цитиран в текста: ХРУ, Глобален доклад за затворите.
16. American Correctional Association, Standards for Adult Correctional Institutions, 4th Edition, ACA, January 2003. Цитирани в текста: Стандарти на АКА.
17. Recommendation No. R (82) 17 of the Committee of Ministers of the Council of Europe to member states concerning custody and treatment of dangerous prisoners. Цитирана в текста: Препоръка № R (82) 17.
18. Recommendation No. R (98) 7 of the Committee of Ministers of the Council of Europe concerning the ethical and organisational aspects of health care in prison. Цитирана в текста: Препоръка относно етическите и организационни аспекти на здравеопазването в затвора.
19. Recommendation No. R (90) 3 of the Committee of Ministers of the Council of Europe concerning medical research on human beings. Цитирана в текста: Препоръка относно медицинските изследвания върху хора.
20. Recommendation No. R (93) 6 of the Committee of Ministers of the Council of Europe concerning prison and criminological aspects of the control of transmittable diseases including AIDS and related health problems in prison. Цитирана в текста: Препоръка относно контрола на инфекциозните заболявания в затвора.
21. Human Rights Committee, General Comment 21, Article 21, U.N. Doc. HRI\GEN\1|Rev.1 at 33 (1994). Цитиран в текста: Общ коментар 21.
22. OSCE Supplementary Human Dimension Meeting on Prison Reform, Vienna, 8-9 July, 2002. Цитиран в текста: ОССЕ, Среца за реформа на затворите-2002.
23. Rod Morgan, Malcolm Evans, Combating Torture in Europe: the work and standards of the European Committee for the Prevention of Torture (CPT), CoE Publishing, Strasbourg, 2001. Цитирана в текста: Combating Torture in Europe.